

ALTHUSSER, İDEOLOJİ VE İLETİŞİMİN DAYANILMAZ AĞIRLIĞI

Prof. Dr. Metin Kazancı

Ankara Üniversitesi

İletişim Fakültesi

•••

Özet

İdeolojiyle ilgili çalışmalarda Althusser önemli bir yer tutar. Althusser'siz ideoloji yazılamaz. O'na göre ideoloji tüm varoluş nedenini yaşam pratiğinden almaktadır ve yaşananın bir kopyası daha doğrusu aynasıdır. İdeoloji toplumun maddi bir pratiği olması nedeniyle her şeyi, herkesi kavramakta ve bu durum ona özel bir yer kazandırmaktadır. Althusser'e göre ideoloji her yerdedir. O bir ortamı ifade eder. Althusser medya ile ilgili herhangi bir çalışma yapmamış olmasına karşın iletişim, medya ya da söylem analizlerinde onun sorduğu sorularla yola çıkmak ve haberi onun örgüsü içinde irdelemek, çok değerli ve geçerli sonuçlar doğuracaktır. Anglo-Amerikan pragmatizminin bu kadar hurpalamasına karşın Althusser hâlâ ayaktadır. Althusser'i sık sık yeniden düşünmek, yeniden yazmak çok yararlı olacaktır.

Althusser, Ideology and Irresistible Power of Communication

Abstract

Althusser occupies an important place in studies concerned with ideology. Ideology without Althusser cannot be taught and written. According to Althusser, ideology takes its whole reason for existence from practice of life and is a copy of, in fact, mirror of being lived. Because ideology is the material practice of life, it covers everything and everybody and this situation places it in a special position. Thus, ideology is omnipresent. It represents a milieu. News as its practice should be studied separately because of its tie with ideology. Although Althusser didn't do any media study, starting with the questions in media analysis, or, discourse analysis, he asked and investigating the news from his perspective will provide very invaluable and valid results in the analysis of media or news. Althusser still remains on his foot as compared to the blight situation of Anglo-American pragmatism. It would be valuable to ponder and write often about Althusser.

Althusser, İdeoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı

ALTHUSSER, İDEOLOJİ VE İLETİŞİMİN DAYANILMAZ AĞIRLIĞI

Her gün gazeteler, radyolar, televizyonlar belirli olayları halka duyuruyor. Her gün yüzlerce, binlerce haber insanların bilgisine sunuluyor. Günümüz insanı kesinlikle habersiz yaşamıyor. İnsanların büyük bölümü haber bağımlısı. Nedir bu haber denilen olay? Acaba amacı yalnızca belirli olayları insanlara duyurmak mı? Yoksa haber örtüsünün altında başka gerekçeler başka nedenler mi yatıyor? Haberi derleyenler, yazarlar ve okuyanlar tıpkı dinleyenler, izleyenler gibi bilmeden ne tür sonuçlar yaratıyor, ne tür amaçlara hizmet ediyorlar? Kısaca insandan insana belirli mesajların iletilmesi olayının yani kitle iletişiminin altında yatan gerçek ne? Kitle iletişimi içinde haber kimilerine göre insanları yalnızca bilgilendiren, eğlendiren, eğitime katkıda bulunan bir araç. Kimilerine göre bu olay toplumda çok şeyi etkileyen ideolojik sistemin bir bileşeni. Kimilerine göre de toplumla birey arasında etkileşimi sağlayan, birbirlerine yaklaştıran, toplumsal sorumluluk yaratan bir fenomen. İşte bütün bu sorulara çeşitli tartışmalar ışığında yanıt aramak, belirli sonuçları olabildiğince basit bir biçimde açıklamak bu yazının temel amacı. Bu amacı gerçekleştirirken, kendisini tanıma fırsatı bulduğum, ideoloji konusunda özgün düşünceleriyle tanınan Fransız düşünür Louis Althusser'in ideoloji kavramsallaştırmasından büyük ölçüde yararlandım, O'nun görüşlerini çıkış noktası olarak aldım.

ALTHUSSER VE İDEOLOJİ

Bir değerlendirmeye göre daha doğrusu klasik yaklaşımlara göre ideoloji, olaylar üzerine kurulu, insanların düşünce ve davranışlarını etkileyen çeşitli kaynaklardan beslenen bir inanç sistemidir (MARDİN, 1969: 16 vd.; BAECHLER, 1976: 18). Maddi olaylar yanında tinsel olaylar da ideolojiyi etkiler, ona yön çizer kimi kez de belirler. Klasik yaklaşımın bir başka ve özellikle siyasal bilim açısından yapılmış tanımına göre ideoloji: Yönetilenler arasında yaygın, yönlenmiş fakat sınırlı, belirsiz fikir kümeleridir (MARDİN, 1969: 8).

Her rejimin kendine göre bir ideolojisi vardır. Bu tanıma bağlı kalan sosyal bilimciler ideolojinin bir toplumsal gerçeklik olarak, daha çok ne tür bir işlev gördüğüyle ilgilenmişlerdir.

İdeoloji, bir başka yaklaşıma göre tümüyle altyapıya bağlı, onun etkisinde kalarak gelişip, oluşan bir değerlendirme, yorumlama biçimidir. Burada belirleyici olan toplumun altyapısı, üretim ilişkileri ve maddi ortamdır. Özellikle genç Marks'ın sistematığında ideoloji, altyapının bağımlı değişkeni, altyapıya bağlı bir oluşumu ifade eder. Marks'a göre "İdeoloji gerçeğin bir parçasını, insani zayıflığı; ölümü, acıyı, güçsüzlüğü içinde taşır. Böylece yorumlanmış ve aktarılmış gerçekle bir bağıntısı olduğundan bu gerçeğe geri dönebilir ve gerçekten canlı olan insanlara kurallar ve sınırlar koyabilir. İdeoloji dünyayı nasıl görmek gerektiğini bildirir ve yaşam biçiminin yorumlanmasını sağlar. Yani belirli bir noktaya kadar "praksis'e izin verir. İdeoloji kendilerini haklı görmek isteyen, göstermek isteyen egemen oluşuma yardım eder. O, bir dünya görüşüdür ya da dünya görüşünü temsil eder." (LEFEBVRE, 1964: 96). Marks bir toplumda egemen sınıfın çıkarı ile egemen düşüncenin birlikte var olmak zorunda olduklarını belirterek ideolojik oluşumun bu ilkeye bağlı olarak oluşup yaşadığını söyler. Yine Marks'a göre, ideoloji gerçeklik hakkında bir yanılsama, bir illüzyon değil, onun bilinç üzerindeki izi ya da görünümüdür (SANCAR ÜŞÜR, 1997: 11 vd.). Bu durumda ideoloji, kapitalist düzende siyasal iktidarı meşrulaştırmaya, bireyi sisteme entegre etmeye yardımcı fakat genellikle de yanlış fikirler kümesi olarak tanımlanmaktadır .

Fransız düşünür Louis Althusser'e (1918-1990) göre ise ideoloji, toplumsal yaşantıyı farklı biçimde fakat her zaman ve her aşamada otomatik olarak etkileyen bir oluşumdur. Daha doğrusu toplumsal pratik ile ideoloji iç içedir. Tüm sisteme yayılmış, toplumsal varoluşun tüm biçimlerinde yer etmiştir. Althusser sadece siyasal bilim değil iletişim bilimleri açısından da çok önemli sonuçlar doğuracak, ideoloji ile ilgili üç ana tezi tartışmaya açmıştır. Bunlar: a. İdeolojinin tarihi yoktur. b. İdeoloji bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerini temsil eder, bu ilişkilerin bir tasarımıdır. c. İdeoloji bireyleri özne olarak çağırır. Althusser bu ana tezlerden neden-sonuç ilişkisi içinde ara tezler üretmiştir. Bunlardan "İdeolojinin varoluşu maddidir" (Idéologie a une existence matérielle) biçiminde formüle ettiği ara tez, insanu farklı düşünmek kadar farklı çözümlere ve özgün saptamalara yöneltebilecek tezdır (ALTHUSSER, 1970: 48). Toplumsal bilimler platformunda bir deprem yapmış gibidir. Bu tezlerle Althusser'in ideolojiye çok büyük bir önem verdiği görülmektedir. Althusser ideoloji ile ilgili olarak yapmış olduğu kavramsallaştırmayı biraz şematik olarak nitelemişse de, anlak değil bir süredir yaptığı çalışmaların sonucu olduğunu belirtmiştir. Ama yine de bu tezlerin düzeltilebilir olduğunu vurgulamıştır. Yapısalcı bu düşünüre göre ideoloji, toplumsal formasyonla birlikte varolan, her şeyi etkileyen önemli bir yapı ve

güçtür. İdeoloji yaymada kullanılan aygıtlar devletin olabileceği gibi devlet dışı da olabilirler. Devletin hem baskıcı aygıtları hem de ideolojik aygıtları vardır. Ama aralarında kesin sınır yoktur. İdeolojik çaba hem kullanılan aygıtta hem de onun eylem ve işleminde konuşlanmıştır ve yaşam pratiğiyle birlikte yürür. Üretim ilişkilerinin yeniden üretimini de, sahip olduğu ideolojik gücü kullanarak, devletin bu iki tür aracı sağlar (ALTHUSSER, 1970: 39). Bu iki kaynağın çabaları, kimi kez birbiriyle örtüşür. Althusser'e göre ekonomik yapı ya da temel tek başına çalışmaz, işlemez. O, birazdan göreceğimiz gibi, toplumsal formasyonun farklı düzeylerinin işleyişi ile bağıntılıdır hatta iç içedir. Bu savlar Marksist açıklamalara, Marksist sosyolojiye hiç uymaz. Üstyapı ögesi olan ideolojinin oluşumu farklı gerekçeler üzerine oturmaktadır. Çok daha önemlisi altyapı,üstyapı içindeki alt sistemler arasındaki sınır kalkmış gibidir. Yine bu önerme ile Marksist sistematik bozulmakta, olayları daha iyi anlamak için getirilen açıklama ve saptamalar (altyapı-üstyapı şeması gibi) tartışılır duruma gelmektedir. Gerçi klasik Marksizm'de maddi yapının kendini yeniden üretimi uzun bir tartışma konusudur ama bu tartışmada ve özellikle sistemin kendini yeniden üretmesinde ideolojiye verilen önem çok gerilerde ve çok küçüktür. Marksist kuramda üstyapının temele karşı görelî (izafi) bir özerkliği vardır. Üst yapı bileşenlerinin kendi güçleriyle kendi başlarına gerçekleştirecekleri şeyler vardır. Kuşkusuz Marksizm altyapı-üstyapı etkileşimini açıklamış, kertelerin birbirini etkilediğini ileri sürmüştür ama bu kuramda ideolojiye önemli ve belirgin bir rol verilmemiştir. Marksizm her toplumun yapısını özgül bir belirlemeyle, eklemlemiş "düzey" ya da "kertelerden" oluştuğunu varsaymaktadır. Burada anılan etmenler içinde ideoloji vardır ama rolü ve önemi gerilerdedir.¹ Oysa Althusser ideolojinin gücü ve oluşumunu oldukça farklı biçimde yorumlamıştır. Althusser'e göre, ideoloji yapının özne üzerindeki bir etkisidir. Yalnızca zihinsel bir işlem değildir. Bir pratiktir. Hem de yaşamın içinde oluşan ve ondan kaynaklanan bir pratik. Yaşamla eşzamanlı ve gidişiyle eşyönlüdür. İdeoloji bireylere, egemen değer ve nosyonları benimseterek onların yaşadıkları sistemle uyumlu hale gelmelerini ya da yeni uyumlu yaşam sistemleri kurmalarını sağlar. Althusser'e göre bu işleyiş adeta otomatiktir. Onu insanların beynini sarmış, somutlaşımı olmayan manevi bir varoluş biçimi olarak tanımlamak yanlıştır. Oluşumu maddidir ve maddi yapılar tarafından

1 "...Maddeci tarih görüşüne göre tarihin belirleyici etkeni nihai kademedede, gerçek hayatın üretimi ve yeniden üretimidir. Ne Marks ne ben bunun ötesinde bir şey söylemedik. Bundan sonra biri kalkar da, bu önermeye, iktisadi etken tek belirleyici etkendir dedirtecek kadar işkence ederse, onu boş, soyut, saçma bir cümle haline getirir. İktisadi durum temeldir ama üst yapının çeşitli unsurları, anayasalar, hukuk kalıpları ve hatta bütün bu gerçek mücadelelerin tarafların beyinlerindeki akisleri siyasi, hukuki, felsefi teoriler, dini görüşler ve bunların daha sonra dogmatik sistemler halinde gelişmeleri de tarihi mücadelelerin akışı üzerine etki ederler... Bütün bu etkenler, karşılıklı etki halindedir... Bütün şartlar içinde, nihai olarak belirleyici olanlar iktisadi şartlardır. Fakat siyasi şartlar vs. hatta insanların beyinlerine musallat olan gelenekler dahi, temel olmamakla birlikte, bir rol oynarlar." (MARKS / ENGELS, 1974: 143-144).

belirlenir. O'na göre bu misyonun özel olarak belirlenmesine gerek de yoktur. Ne var ki bu özellikler, sürekli olarak görmezlikten gelinmiş, ideolojinin gücü, oynadığı önemli rol Marksist öğretiyeye ters düşebilir korkusuyla, endişesiyle uzun yıllar akademik tartışma dışında tutulmuştur. Althusser işte bu örtülü gerçeği gün ışığına çıkarmak için büyük bir çaba harcamıştır. Yapıtları iyi incelenirse görülür ki Althusser, Marksizmi çağdaş veriler ışığında, eleştirel aklın yardımıyla yeniden yorumlayan, belirli segmentleri örneğin ideoloji segmentini materyalizmin ışığında yeniden kuran bir düşünürdür.² Çağdaşları kendisini Marksistten daha çok Yeni Aristocu diye eleştirmişlerdir. Çünkü Aristo'nun ideoloji benzeri kavramlara verdiği önemle Althusser'in ideolojiye verdiği önem arasında büyük bir fark yoktur. Ancak Althusser'in ideolojiye yüklediği görev çok farklıdır. Ayrıca bilinmektedir ki Marks da, Aristo'ya özel bir değer vermektedir. Çok daha önemlisi ideolojinin oluşumu konusunda ki, eleştirel akla uygun fakat aynı zamanda yenilikçi açıklamasıyla Althusser öncellerinin tümünden ayrılmaktadır. Toplumsal sistemi incelemede kullanılan yaklaşımlar, toplumsal formasyonun oluşumu ve onu yaratan etmenler ve olayların sınıflandırması, irdelenmesinde Althusser çok gerçekçi ve farklıdır. Bu düşünürü Amerikan pragmatizmine ezdirmemek ve onu yazdıklarıyla tekrar tekrar yorumlayıp güncelleştirmek gerekir.

Gençliği Nazilerle mücadele içinde geçen hatta bir ara Nazi Kampına gönderilen Althusser'in son yılları, eşini öldürmesi nedeniyle hiç de iyi geçmemiştir. 1990 yılında kendi hayatına kendi eliyle son veren Althusser, ortaya koyduklarına, yazdıklarına yöneltilen eleştirileri göğüsleyerek ideolojiyi, Marksizmin geleneksel platformundan alıp, yeni bir platform içine, hem de Marksizme belirli ölçüde karşı gelerek, daha doğrusu, katkıda bulunarak konuşlandırmaya çalışmıştır. Althusser Marksizmin temel yaklaşımlarını Marksist sistematiği kullanmakta fakat özellikle ideolojinin yerini ve işlevini farklı görüp yorumlamaktadır. Amacı Marks üzerine biraz daha fazla ışık tutmaktır. Daha doğrusu Marksizm üzerine Marksist ışık tutmaktadır. Kuşkusuz tüm öteki düşünürler gibi o da önceli olanlardan etkilenmiş, onlardan belirli kavramları ve tanımları almıştır. Görüşlerine katılmamakla hatta karşı çıkmakla birlikte diyalektiğin açılanmasında Hegel'in etkisindedir. Yaklaşımlarında sığ olmakla eleştirdiği Gramsci'den yine de etkilendiği bilinmektedir. "Üstbelirleme" kavramını Freud'dan, ikinci tezinde önemli bir yer tutan, ana temayı oluşturan "çağırma" kavramını Lacan'dan almıştır.³ Doğruluğun genel bir ölçütü olduğu düşüncesini yıkan Hollandalı filozof Spinoza'ya da büyük bir yakınlık duymuştur.

2 Bu konularda bkz. (ALTHUSSER, 1968).Ve özellikle ölümünden sonra yayınlanmış önemli çalışmalarını bir araya getiren derleme: (ALTHUSSER, 1995).

3 ALTHUSSER, (1976: 12 vd.).Bu çalışmada Althusser hem Freud hem de Lacan'la ilgili önemli değerlendirmeler yapmakta, alıntılarını gerekçelerini açıklamaktadır.

Althusser hiçbir yapıtında ideoloji tanımı yapmamıştır. İdeolojinin ana ve oluşturucu öğeleriyle ilgili tanımlara gitmiş, onların ideoloji ile bağlantılarını açıklamış ama ideolojiyi tümüyle betimleyen tanım yapmamıştır. Althusser ideoloji ile ilgili üç önemli kurucu tez vermekte ve kavramlaştırma yapmaktadır. Bunlar birbiriyle ilintili ama birbirlerinin sonucu değildir:

a. İdeoloji gerçeğin bir temsili olmayıp tam tersine bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla ilişkilerinin hayali (imgesel) bir temsilidir. Bu hem gerçek bir ilişkiyi hem de imgesel bir ilişkiyi varsayar. Dolayısıyla ideoloji birey ile bireyin dünyası arasındaki ilişkinin ifadesinden başka bir şey değildir (ALTHUSSER, 1970: 48). İdeoloji gerçekliğe ilişkin çarpıtılmış, manipüle edilmiş düşüncelere değil gerçek ilişkilere gönderme yapmaktadır. Bir çarpıtılma varsa, çarpıtılan gerçeklik değil insanın gerçek varoluş koşullarıyla olan ilişkisi, bağlantısıdır. Ama insanın kendi dünyasıyla yaşadığı bu ilişki hem hayalidir hem de gerçektir (DURSUN, 2001: 78; THERBORN, 1989: 28).

Bütün olayları tek başına ekonomik koşullandırmalara ya da ideolojik oluşuma yani tek bir öze bağlamak, bu öze indirgemek yanlıştır. Hiçbir uygulama yalnız kendinden önce gerçekleşmiş başka ve tek bir pratiğe indirgenemez. Her pratik kendinden önce var olan karmaşık fakat açıklanabilir başka pratiklerin sonucudur. Her pratik yalnızca altyapısal gelişmelere bağlanamaz. Ayrıca yalnız ideolojik gelişmelere de bağlanamaz.

b. İdeolojinin tarihi yoktur. İdeolojiler kuramının, toplumsal formasyonların, sınıf mücadelesinin tarihine dayalı olduğu görülür. Böylece kuram ve tarih, kendine özgünlükle sivrilemeyen, belirmeyen fakat sınıf mücadelelerinin bir değişkeni olarak ortaya çıkan kavramlar, gerçekliklerdir. Althusser'e göre ideoloji ile ideolojiler arasında ayırım yapmak gerekir. Genel nitelikli olanlar belirli bir dönemde belirli yapıyla eşleşir, ona denk düşerken (Şamanist Türk topluluklarında kadınların klan yönetiminden sorumlu olmaları nedeniyle çok kocalı olmaları), tekil nitelikli olanlar tarihsel olarak belirlenmiştir (ayınler, törenler). İdeolojinin tarihi kendi dışındadır. Ahlak ya da estetik için de ayrı şeyleri söyleyebiliriz. Bu bağlam da onların da tarihi yoktur. Althusser'i etkileyenlerden biri olan Freud de *bilinçaltı* ebedidir, tarihi yoktur demiştir.

c. İdeoloji bireyleri özneler olarak niteleyip, onları özne olarak çağırır, adlandırır. Her ideoloji bir özneler kategorisi üzerine oturtulmuştur. Özne ideolojinin kurucu kategorisidir. Çünkü bir ideoloji özne aracılığıyla belirir ve ancak özneler için vardır. Pratik de bir ideoloji aracılığıyla ideolojinin içinde vardır. Althusser'in yaklaşımında bu nokta çok önemlidir, ana tez belirli ölçüde bu önerme üzerine oturmuştur. İdeoloji bireyleri adlandırma yoluyla onları bir özne haline dönüştürmektedir. Bu saptamanın anlamı şudur : Ailede doğacak çocuğun yeni bir kimliği olacağı, onun yerini kimsenin alamayacağı önceden belirlenmiştir. Bir başka tanımla çocuk doğmadan önce içinde yer alıp aile

fertlerinin beklediği bir nesnedir. Aile ideolojisinin biçimi ile ve o biçim içinde özne olarak belirlenmiş bulunmaktadır. Ayrıca her zaman öznedir ve özne olarak kalacaktır (ALTHUSSER, 1970: 41). Althusser'in çalışmalarında önemli bir yer tutan "çağırma" ya da "adlandırma" başlı başına bir süreci ifade etmektedir. Çağırma ile toplum nesnelere özellik kazandırmaktadır. İletişim terimleriyle söyleyecek olursak bu yolla eylemsiz özneler daha doğrusu "şeyler" söylemlerle karşı karşıya gelmektedir. Bu özellik ideolojik ortam içinde nesnelere, şeyleri özne olarak belirli bir yere oturtmakta, somutlaştırmaktadır. Çağırma ile bireyin ideolojik olarak adı konmuş olmaktadır. Yani ideolojik etki ve oluşum çağırma ile başlayıp daha sonra da yeni çağırımların etkisiyle bir toplumsal bileşke olarak sürüp gidecektir. Bundan sonra tüm ilişkiler bu isimlendirmenin etkisi ve onun verdiği görüş açısından özne tarafından değerlendirilecektir. Her nesnenin özne haline gelmesi aynı zamanda sürekliliği sağlayan bir pratiktir. İdeolojik süreklilik çağırma, adlandırma yoluyla gerçekleşmektedir. Bu yolla insanlar özne olmanın oluşturduğu sınırlar içinde kendilerinden beklenen toplumsal rolü oynarlar. Bu roller arasında ideoloji taşıma da vardır. Ancak bu işlevin özneleri olana rıza gösteren basit taşıyıcılar, hatta karşı gelmeyi (öğrenmeyen değil) öğrenmesi olanaksız kölelerdir.⁴ Bu işlemin sürekli olması yani her yeni nesnenin geçmişte yaşananların etkisi altında bir isimle çağırılmaları süreklilik ilkesi uyarınca, var olan sistemi bir sonraya taşır. Özne olan ise varoluş koşulları içinde kendinden beklenen toplumsal rolün aktörü olur. Ama bu kolay değildir, bu süreç yıllar alır. Dolayısıyla belirli bir özne, çevresinin yaptığı aşısıyla bir sonraki döneme her şeyi taşır. Ayrıca sistemin sürekliliği yalnızca ideoloji pratiğinde, ideolojinin işleminde değil, oluşumunda yani çağırmada, isimlendirmede gizlidir. Devletin ideolojik araçlarında da durum aynıdır. Birer ideoloji taşıyıcısı olan bu araçların sistemi yeniden üretme görevleri vardır, ancak bu görevin üstlenilmesi, ortaya çıkış nedeni, madde ile bilincin iç içe girmesinde gizlidir.

İdeoloji tıpkı bir yansıtıcı ya da ayna gibi ya da kopyalama makinesi gibi çalışır ve toplumsal formasyon içinde bireyin özne olarak adlandırılıp çağırılmasını sağlar. Çağırılma ile adlandırılmış yani bir isim konmuş ve dolayısıyla belirlenmiş toplumsal görevi üstlenmiş olan özneler, başka egemen öznelerin boyunduruğu altına girerler. Nesnelere özne haline getirilmesi bir pratik olarak gerçek yaşamla birlikte sürüp gider. Böylece özneler baskıcı devlet işlevine gerek kalmaksızın, egemen öznenin istediği yani ideolojisinin buyurduğu biçimde, Althusser'in terimleriyle "kendiliklerinden yürürler". Ancak çok önemli olan nokta ideolojik oluşum sürecinin belirli bir aşamada bitmemesi, durmaması sürekli olmasıdır. Çünkü bu süreç pratikle bağıntılıdır. O'nun belirttiği gibi bir pratik, bir ideolojinin aracılığıyla ve ideolojinin içinde

4 Karşılaştırma için bkz. (LARRAIN, 1995; SANCAR ÜŞÜR, 1997: 46 vd.).

oluşur (ALTHUSSER, 1995: 302). Klasik yaklaşımlarda gördüğümüz ideolojinin sisteme dışardan getirilmiş ama bireyle de içli dışlı olmuş konumu ile Althusser'in ideolojiye verdiği konum birbirinden çok farklı, hatta karşılaştırılmaları bile olanaklı değildir. Bu yönüyle de Althusser diğer tüm düşünürlerden farklıdır, özgündür. Yaklaşımları özgündür. Açıklamaları özgündür. Maddeyi ve onun devinimini konumlandırması özgündür. Hatta yaşantısı özgündür. Çoğunlukla mantığın tüm yollarını denemiş, gözlenecek olayları ve gözlem yerini çok iyi seçmiştir. İdeolojinin tanımını vermemiş olmasına karşın onun kurucu ve yardımcı öğeleri ile ilgili son derece geçerli açıklamaları bulunmaktadır. Bu açıklamaları rasyonel mantığın çürütmesi mümkün değildir. Çünkü açıklamalar yaşam pratiği üzerine oturmuştur. Yaşanulandır. Çalışmalarında taklit derecesine varacak etkilenme yoktur. Son elli yılda ideoloji ile ilgili birçok düşünür yapıt vermiş olmasına karşın çoğu dipnotlara bile girememektedir. Oysa nerede ideoloji varsa orada Althusser vardır. Ne var ki eski ya da yeni bir çok Batılı özellikle Amerikan pragmatisti onu tümüyle yok edemedikleri için, yazdıklarının ancak kısmına, köşesine dokunup sözde önemsizleştirmek istemektedirler. Ama bu arada Althusser'i yanlışsız olarak da nitelemek yanlış olacaktır. Yapılmış kimi eleştirilere hak vermemek elde değil. Sözgelimi "Hirst'in saptaması: Bütün öznelere insan öznesine indirgenmiş olması; Hall'da okuduğumuz: toplumda ezilen sınıfların ideoloji üretiminden yoksun bırakılmış olmaları; Eagleton'un belirttiği: Maddi sözcüğü adeta kutsallaştırılarak her şeyi örter ve kavrar hale gelmiştir. Böylece ideolojinin maddi olması savında maddilik nitelemesi ayırıcı özelliğini yitirmiştir." savlarının üzerinde durmak gerekir (EAGLETON, 1991; HIRST, 1976; HALL, 1998).

Matematikte iki sayısının hiçbir anlamı yoktur. Yalnızca insan beyninde iki ya da üç ya da herhangi bir sayı soyut bir kavram olarak durur. İki sayısının bu soyutluktan kurtulması, bir işe yarayabilmesi için insanın gerçekleştireceği bir operasyona ihtiyaç vardır. Bu, dış dünyadan iki sayısını obje ya da nesnelere ilişkilendiren bir mesajın gelmesi anlamını taşır. İnşai (constructive) bir bilim olan matematiğin bu datasının soyutluktan kurtulması, çağırışım yapabilmesi için bir olgu ya da objenin peşine takılması, bağlanması zorunludur. Yani iki sayısını yaşamdan bir obje ya da özne ile ilişkilendirmek gerekir. Bütün anlamlı ikiler, olay ya da süjelerle bağlanmış, ilişkilendirilmiş olan ikilerdir. İki sayısının anlam kazanması ancak bu ilişkilendirme ile ortaya çıkabilir. Yoksa soyut bir kavram olarak hiçbir anlam ifade etmez. Dolayısıyla iki sayısı ancak iki araba, iki ağaç dediğimiz zaman bizde bir çağırışım yapar. Daha doğrusu anlam kazanır. Objenin insan için konumu ve görüntüsü de böyledir. Yeni doğan bir çocuk için "yeni doğan çocuk" sıfatlarını kullanır, soyut sıfatlardan öteye geçemeyiz. Bu demektir ki "yeni doğan çocuk" beynimizde anlamlaştırılmaz, daha doğrusu somutlaşamaz. Örneksiz, ortam ve zamandan bağımsız çığ bir iz olarak kalır. Çünkü insan beyni örneksiz olgu ve kişileri soyut bir bilgi olarak

depolar ama anlamlaştırmaz. Bilişsel süreçler olmaksızın anlama oluşamaz. Yani onların başka nesne ve öznelere bağıntısını açıklayamaz. Çünkü böyle bir bağıntı gerçekte yoktur. İnsan obje ve kavramları başka kavramlara göre ve onlara gönderme yaparak anlamlaştırır. Bunun için yaşam pratiğinden örnekler çıkması gerekir. Bu çocuğun kendinin bizde var olabilmesi için, somutlaştırılması için (Kuşkusuz bu isimlendirmeden önce de bu yeni doğan çocuk, çocuk olarak vardır. Ancak herhangi bir çocuktur.) onu isimlendirmemiz gerekir. Onu farklılaştırmamız, öteki isimlilerden ayırdetmemiz gerekir. İşte bu isimlendirme ideolojik kurgunun başlangıcıdır ve çocuk her türlü eylem ve işlemini varlığını açıklamak gereğini duyduğunda başvuracağı terim ideolojik bir özellik taşıyan kendi ismidir. Bu çağırma hem kendini hem de kendini o isimle çağırarak etrafını bağlar ya da etkiler. İşte ideolojinin temel görevlerinden biri öznelere oluşturmak, toplumdaki tüm öğeleri isimlendirmektir. Bu süreçte, kolayca görüldüğü gibi, özne haline gelenler edilgen algılayıcılardır. Bu noktada Althusser'e önemli eleştiriler yöneltilmiştir. Ama bu edilgenlik sürekli değildir. Bir süre sonra süje yeni çağırmalara hedef olacak, kendisi çağırma yapacak, konumu tümüyle değişecektir. Ayrıca edilgenlik ya da etkenlik sistemi çürütmek ya da eleştirmek için geçerli dayanaklar değildir. Daha doğrusu yanlış-doğru ikiliği, etken-edilgen ikiliği ile aynı değildir. İlkinden kesinlikle sakınmak gerekirken, ikincisi yol gösterici olabilir. Her edilgen mutlaka yanlıştır denemez. Çünkü edilgen yanlış değildir. Bir özelliktir.⁵ Ayrıca Althusser'i eleştirenler prosedürün başlangıcı olan isimlendirme ile ilgili hiçbir şey söyleyemiyorlar. Niçin insan ve objeleri isimlendiririz, herkesi ve her şeyi bir adla belirleriz? Yaşamın ayrılmaz bir parçası olan bu pratiği Althusser çok iyi yakalamış, kimsenin yadsıyamayacağı bu geniş platform ya da düzenlilik üzerine öteki düzenlilikleri oturtmuştur. Gerçi adlandırma ve çağırma kavramlarını Lacan'dan almıştır ama bu kavramları işleme ve geliştirme biçimi farklıdır. Bulduğu sonuç hem çok önemli hem de kendine özgüdür. İşlediğimiz önerme ile ilgili olarak Althusser'e yöneltilen önemli eleştirilerden biri de isimlendirmenin, özne olarak çağırmanın zaman içindeki evriminin eksikliği ve başlangıçsız kaldığıdır. Bu sırf eleştirmek için yapılmış bir eleştiriye benzemektedir. Bundan on bin yıl önceki uygulama önemli değildir. Ayrıca o dönemde çağırmanın bugünkü gibi işlemediği, farklı olduğu kanıtlanmış değildir. Bunu tarihçiler merak eder ve nedenini araştırırlar, gerekiyorsa günümüzle ilişkilendirirler. Ama önemli olan, bu önermenin günümüz içinde gerçekleşene uygun olması, günümüz pratiğiyle bu önermenin tümüyle örtüşmekte olmasıdır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi çağırma, bireyi özne konumuna getiren, özne haline dönüştüren bir prosedürdür. Bu yolla öznelere başkalarının dikkatini çekerler, "şey" olmaktan "özne" durumuna geçmiş olmanın tüm üstünlüklerin-

5 Althusser'e yöneltilen eleştiriler için bkz. (İNAL, 1996: 58 vd.; SANCAR ÜŞÜR, 1997: 49; BARRET, 1991: 90 vd.; EAGLETON, 1991: 136 vd.; YILMAZ, 2001: 64 vd.).

den yararlanırlar ama bu arada kendi üretilme koşullarını yanlış tanıyabilirler. Marksizme göre işçi sınıfı bu durumdadır. Ama çağırma yalnız öznelere kuran bir operasyon değil aynı zamanda onların kendi konumlarını (üretim koşullarını değil) doğru biçimde kavramalarını da sağlayan bir faaliyettir. Özne haline gelmiş her nesne kendi konumuna uygun eylem ve işlemde bulunur. Çağırılmasına uygun, çevresinin sınırlanmasıyla uyumlu ama özne olmasının bilincinde olarak sistem içinde kendine yer bulur. Yalnızca çağırma değil çağırıldığını algılamak da çok önemlidir. Yoksa ideolojik prosedür işlemez. Ama pratik, bunun hep birlikte yürüdüğünü göstermektedir. Her ne kadar neye ideolojik seslenme yani çağırma denilebileceği konusunda bir değerlendirme içermese de, bir yazarın belirttiği gibi, Althusser'in bu kavramlaştırması ile ideolojiyi fikir ve düşünceler toplamı olarak gören gelenekle olan tarihi bağ kesilmiş olmaktadır (THERNBORN, 1989). İdeoloji düşünce sistemi değildir. Bloklara bölünmüş düşünce kalıpları da değildir. Yine Althusser'e göre ideoloji, insanlara özne olarak seslenip onu nesne halinden özne haline dönüştüren ama bunu yaparken "seslenen söylem" olarak da bir işlev gören pratiktir. Bu yaklaşımın biraz sonra göreceğimiz gibi kitle iletişimi ve özellikle haberle bağıntısını kurmak olanaklıdır.

İDEOLOJİNİN OLUŞUMU

İdeolojinin oluşumu maddidir. Yani onu oluşturan yapı ve işleyişler maddi oluşumludur (ALTHUSSER, 1995: 299). Bir ara tez olmasına karşın etkisi ve söylem olarak yeri çok önemli olan bu tez Althusser'i hem ilginç kılmakta hem de kurgudaki gücünü göstermektedir. Althusser'e göre nesnenin bilgisi nesnenin yerine geçmez, geçemez. Onun varlığını ortadan kaldıramaz. Bilgiyi üreten bilimden, ideolojik kip tümüyle farklıdır. İdeoloji maddi oluşumdan hem etkilenir hem de onu etkiler. Maddi pratikler ya da ritüeller (ayinler, törenler) tarafından yönetilmesi ona maddi bir özellik kazandırır. Bu etkileşim kimi kez eş yönlü kimi kez ters yönlüdür. Örneğe ve olaya göre kip değişir. O, bir üstyapı kurumunun oluşumunun maddi olduğunu ve maddi yapıya etkisini vurgulamaktadır. İdeoloji hem aygıtın pratiğinde vardır hem de aygıtta. Nitekim devletin baskıcı aygıtları da zaman zaman ideolojik çabaların kaynağı olmaktadır. Oluşumun maddi olması kanımızca bağlı bir başka sonucu da beraberinde getirmektedir: İdeolojinin sonuçları da maddidir. Hacca gitme, Musevilerin cumartesi günleri ateşten kaçınmaları, Katoliklerin cuma günleri siyah et yememeleri gibi. Yeter ki kurucu öge, çağırılan ideoloji oluşsun ve egemen ideoloji olsun. Kibele tapınışı (culte) gelişmemiş, dominant olamamış ve Sivrihisar yakınında Pessinüs'de doğup oralarda kaybolup gitmiştir. Oysa Müslümanlık ya da Musevilik doğdukları yerleri tümüyle değiştirmişlerdir.

İdeoloji maddi etkinlikleri, maddi ilişkileri onların pratiğinde onlarla birlikte var olması nedeniyle etkilemekte, maddi sonuçlar doğurmaktadır.

Kuşkusuz burada çok dikkatli olmak gerekir. İdeoloji bir fabrikada üretilen kazan değildir, Althusser'in deyimiyle, kaldırım taşı da değildir. Devletin ideolojik araçlarının her biri, bir önceki ideolojinin gerçekleşmiş biçimidir. Bir önceki ideolojik söylem maddi pratikle uyuyorsa, güncel olanın hem kaynağı hem de nedenidir. Bu ideoloji her zaman hem bir aygıtta hem de aygıtın pratiğinde yer tutmuştur. Dolayısıyla varoluşu maddidir. Dikkat etmek gerekir ki kendisi madde değildir. Daha önce kendi biçimlendirdiği, kurguladığı maddi gelişmelerin üzerine kendini kurgulamıştır, madde ile birlikte. Bu ideoloji başattır, çağırandır. Nesneyi özne haline çevirir. Althusser'deki bu ideolojik kurguyu ve onun öğelerini iyi kavramak için, bu söylediklerimizi örnekleyelim. TRT belirli amaçlar yanında, ideolojik etki için de kurulmuştur. Diyelim ki ülkenin birlik ve beraberliğini güçlendirmek amaçlarından biridir. Bu kurumda amaçlanan, sağlanmak istenen ideolojik ülkü yani "birlik ve beraberlik" TRT'nin tüm yayınlarında, mesajlarında kendini belli ettiği gibi etkisini TRT'nin bizzat kendisinde, iç işleyişinde, çalışanlarında, kurumlaşmasında da belli eder, yansıtır. İdeolojik oluşum öğelerin eylem ve işlemlerini biçimlendirir. Sözelimi ülke birliği ülküsüne bağlı olmayan memur TRT'de tutulmaz. Bu personel kendine uygun gelecek kendini ideolojik olarak karşılayacak başka bir sistemin içine girer. Personel bu ülküye uygun biçimde hareket etmek zorundadır. Yani her eyleminde, her pratiğinde özgür öznenin kabul ettiği, empoze ettiği düşünceleri yansıtmak zorundadır. Birlik ve beraberlik konusunda yayın yapacak bir birim kurulur. Program ve yayın daireleri yeniden düzenlenir. Toplantılar yapıp kararlar alınır. Bu toplantılar özel gündemli ve bürokratik kurallara uygun olarak gerçekleştirilir. Althusser'in belirttiği rituel, burada bürokratik rituel, bürokratik usul olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu amaç için yeni araç, gereç alınır. İdeoloji ile bu maddi gelişmeler birlikte yürümektedir. İdeolojik bir söylem maddi oluşumlara yol açmış, yeni oluşumların yaratıcısı olmuştur. Özgür öznenin belirlediği ideolojik dozun, ya da önceli olan ideolojik dozun sisteme enjekte edilmesi, aşılması için bir yapı oluşmuştur. Bu maddi yapının dokusunu, örgüsünü benimsenen ideoloji belirlemektedir. Alt sistemler bu ideolojiye göre düzenlenmekte ve çalışmaktadır. İdeoloji, dokunun ve yönetsel örgünün içindedir. Bir sonraki ideolojik oluşum da burada temellenir ama aynısı olmayacaktır. Kurumun düşüncesi, eylem ve maddi yapıyla iç içedir ve birlikte varolmaktadır.

Geliştirdiği model içinde Althusser, ekonomiye indirgemeciliği reddetmektedir. İdeolojiye üstbelirleme görevi yüklemekte daha doğrusu yüklenmiş olduğunu kanıtlamaktadır. Sonra da "Majesteleri Ekonomiyi" toplumsal formasyonun en önünde alıp, biraz geriye atmaktadır. Bu kurgusu, sistematüğünde en zayıf halka diye çok eleştiri almıştır. Ancak felsefi kurgusunda yaşamdan kaynaklanmayan ve örneklendirilemeyen, başka düzenliliklerle ilişkilendirilmesi olanaksız benzetmelerden ve "örneksiz basitten" kaçınmaktadır. Örnekleri herkesin anlayacağı kadar yalın ve açık olgulara dayanmaktadır. Hem basitten

kaçınmak için hem de pratiği daha anlamlı biçimde örneklemek için büyük bir çaba harcadığı görülmektedir. Onu bir kalemde silmek, birkaç sayfayla açık düşürmek olanaksızdır.

Devletin ideolojik aygıtları maddi bir yapı olarak kendi içindeki ideolojik oluşumları topluma çıktı olarak, sözgelimi haber olarak verirler. Buradaki maddi sözcüğünü Althusser değişik anlamları karşılamak üzere kullanmaktadır. Bunlar pratikler, maddi ritüeller, maddi ideolojik aygıtlardır. Düşünsel olan maddi olanın içinde gerçekleşmektedir. Bu saptama çok önemlidir.⁶ Dolayısıyla Althusser, çoğumuzun yaşamımızda başvurduğumuz ya da yorum olarak uyguladığımız hayali (imgelemsel), manevi olan-maddi olan ayırımından uzaklaşmakta, bu ayırımı reddetmemekle birlikte, önerisini yeni bir saptama ve anlayış üzerine oturtmaktadır. Maddi olanla düşünsel olanı kesin çizgilerle birbirinden ayırma ve onları kompartımanlara kilitleme Althusser'in sistematığıne uymaz. Tekrar edelim ki ona göre düşünsel ya da hayali olan maddi olanın içinde gerçekleşir. Kendi deyimiyle bu; koşullu, görünüşe dayalı ve sonrası gelecek başlangıç tezi (orijinal metinde kullanılan terim: *thèse présomptive*) daha sonraki ideolojiyi yerli yerine konuşlandırma ve kavramlaştırma çalışmalarında çok önemli bir rol oynayacaktır. İdeoloji, ekonomik pratiğin bağımlı bir sonucu ya da uzantısı değil, kendi özerk belirleyici gücü ve etkisi olan maddi bir pratiktir. Bu saptama kitle iletişimi ile de çok yakından ilgilidir. Gerçekten günümüzde kitle iletişimi böyle bir önermenin en güzel örneklerini vermekte, pratiğini yansıtmaktadır. İdeolojinin önemi anlaşıldıkça ve gücü arttıkça, kitle iletişiminin yoğunluğu da artacak, dolayısıyla topluma aşılacak ideolojik doz da çoğalacaktır. Günümüzün küreselleşen dünyası böyle bir ortamı yaşamaktadır. Bu ideolojik abanma her türlü ilişkiye egemendir ya da egemen olma yolundadır. Türkiye'ye küreselleşmenin maddi pratiklerinden önce ideolojisi gelmiştir. Ama bu ideoloji başka ülkelerdeki maddi pratiklerin içinde onlarla birlikte varolmuştur. Örneğimizde bu ideoloji kurucu yani çağırıcı ideolojidir. Althusser'in tanımına atfen diyebiliriz ki, yeni doğan çocuğun adı gibi yeni oluşum içindeki Türkiye'ye Batı tarafından verilen ad "küreselleşmekte olan ülkedir". (Yüz yıl önce hasta adam, yirmi otuz yıl önce gelişmekte olan ülke derlerdi.) Türkiye bundan sonraki ödevlerini bu amaçla yapacak derslerini bu amaçla çalışacaktır. Yine bu ideoloji, küreselleşecek olan Türkiye'nin alt yapısını hazırlayacaktır. Bu ithal ideoloji, henüz kendine uygun düşen maddi bir ortamın üst yapısı değildir. Bir başka anlatımla Türkiye'de küreselleşmenin, yaşadığımız biçimde ideolojisi var, kendisi yoktur. Zaman içinde kurucu ideolojinin yine ideolojik olan yansıması kendine uygun düşen alt yapıyı kuracak, yeni ideolojik süreç onunla birlikte oluşacaktır. Yani bu ideoloji

19 Konuyla ilgili Türkçe bilgi, açıklama ve yorum için bkz. (YILMAZ, 2001: 60 vd.; SANCAR ÜŞÜR, 1997: 41 vd.; İNAL, 1996: 58 vd.).

sistemi "üstbelirleyecektir". Çünkü kalıcı olma özelliği buna bağlıdır. Küreselleşme ülkemizde her şeyi örtmüştür. Ona karşı ne güçlü bir tepki ne de güçlü bir siyasal muhalefet vardır. Bu örnek, Hall'un yönelttiği "toplumda ezilen sınıfların, muhalif görüşlerin ideoloji üretiminden yoksun bırakılmış olması" eleştirisine Althusser'den bir yanıt gibidir.

Öte yandan topluma haber yayan kuruluşlar, hem maddi oluşumun ideolojik çıktısı fakat aynı zamanda maddi oluşuma katkıda bulunan kuruluşlardır. Bunların temel işlevi olan haber öz itibarıyla maddi olay ve katmanlar içinde doğup, gelişir, sonunda çökelti olarak ideolojik oluşumu bırakır. İşte bu aşamada kitle iletişim araçlarının çıktısı olan haberin farklı bir kimliğe büründüğü görülür. Haber ideolojinin kurucu öğelerinden biri olmuştur.

Althusser ideolojinin maddenin soyut yansıması olmadığını onunla içiçe olduğunu belirtir. Hatta maddi özellik kazandığını söyler. Çünkü ideoloji çok somut örnekler olan dil, gelenek ve aile yaşamı vb. gibi toplumsal uygulamalar, pratikler içinde yer alır. Bir kez daha yineleyelim ki ideoloji Althusser'in sık sık belirttiği gibi kaldırım taşı değildir. Ona böyle bir maddilik anlayışı izafe edilemez. Kimi kez yazılı kimi kez sözlü olarak açıklanır. Kimi kez de bu pratikler görüntülüdür. Althusser'e göre burada çok önemli yanlış, nesnenin kendisi ile nesnenin bilgisinin birbirine karıştırılmakta olmasıdır. Kanımca kendisinden sonra onu eleştiren bir çok düşünür bu yanlışla düşmüştür.

Günümüz toplumsal ve siyasal bilimler terminolojisinde ideoloji artık farklı bir yer ve konuma oturtulmuş bulunmaktadır. İdeoloji eskimez, çünkü yaşam pratiğinin çok önemli bir parçası hatta tümleyicisidir. Farklı bir kavramlaştırmadan hareket edilse bile ideolojinin sonunun gelmesi fiziki olarak olanaksızdır.⁷ İdeoloji maddi hayatın temel pratiğidir. Onunla iç içedir. Althusser insanın her şeyi, her zaman yeniden düşünmesinin yolunu açan önemli bir düşünürdür. İdeoloji, bu düşünürün odaklaştığı alanlardan biridir ve onu farklı biçimde değerlendirmekte ve farklı bir teorik kalıba oturtmaktadır. Bu kalıbın ideolojinin geleneksel tanımlanması ile hiçbir ilişkisi yoktur. Ayrıca ideoloji denildiğinde ilk akla gelen kişidir Althusser. Kurguladığı gerçekliği,

7 Bu konuda bkz. (BELL, 1960). *The End of Ideology*, Free Presse, New York, 1960. Bu yapıtında Bell, ideolojiyi siyasal bilim açısından irdelemekte, onu siyasal sistemlerin bir görüntüsü, ördükleri bir ağ olarak ele almaktadır. Dolayısıyla siyasal sistemler arasındaki çekişme azaldıkça, dünya monist bir düşünce yapısına yönelmiş ideolojilerin son bulacağını öne sürmektedir. Benzer görüş Raymond ARON'un *La Lutte des Classes*, Gallimard, Paris, 1964 adlı çalışmasında dile getirilmiştir. Siyasal bağlamda ideolojilerin sonu değil ideolojik savaşların sonunun gelmesi daha utsal bir saptama olacaktır. Althusser'in yaklaşımına göre ise ideoloji hayatın vazgeçilmez temel bir pratiğidir. Maddi ortamla birlikteliği vardır. Yok olması gibi bir olasılık söz konusu olamaz. Görüldüğü gibi bir çok konuda olduğu gibi bu konuda da Althusser kendine özgü düşünce ve açıklamalarıyla farklılaşmakta, sıra dışı kalmaktadır.

izleyen sayfalarda göreceğimiz gibi, her gün defalarca yaşıyor, her gün defalarca sınıyoruz. Pratik yaşantıdan güç alan ideolojik sarmalın, nasıl geliştiğini ve başta kitle iletişim araçları olmak üzere, çeşitli araçlar yoluyla toplumu sarıp, ona hükmettiğini açıkça görüyoruz.

TOPLUMSAL OLUŞUMUN YAPILARI

Althusser sistematığında üçlü bir ayrıma itibar eder. Üç ayrı yapı vardır. Her yapının ayrı bir işlevi ve ayrı bir amacı vardır. Ama birbirleriyle olan bağıntıları özellikle ideolojiyle bağıntıları ilginç ve çok önemlidir. İdeolojinin üstbelirleme gücü ve misyonu vardır. Yani bir toplumsal formasyonda alt yapı önemlidir belirleyicidir. Ancak daha sonraki aşamalarda sözgelimi ideoloji, kendi gücüne dayanarak tüm formasyonu etkiler, hatta onların oluşumunu belirlemeye başlar. İdeolojinin Althusser'e göre yorumunu görmek için bu üçlü ayrımı, üç ayrı yapıyı ana hatlarıyla belirtmekte yarar vardır.

a. Ekonomik Yapı: Bu yapı ekonomik faaliyetleri kapsar. Bir maddeyi başka bir madde haline dönüştürmek, madde üzerinde çalışmak ekonomik bir çabadır. Ekonomik yapı içinde üretim gerçekleştirilir. Sözgelimi buğday ekip biçmek, buğdayı un haline getirip ekmek yapmak onu fırında satmak bir ekonomik işlev türüdür. Üretim olayı yani ekonomik çaba belirli maddeleri toplumun gereksinmesini karşılayacak başka bir madde haline dönüştürmek ve bunu toplumun kullanımına sunmak çabasıdır. Maddi bir olayın adıdır. Bu temel çaba tüm toplumsal sistemlere özgüdür. Varlığın vazgeçilmez koşuludur. Yaşamak için üretmek gerekir.

Althusser'e göre ekonomik yapı ve onun belirleyici gücü toplumsal formasyon içinde tek başına belirleyici değildir. 'Majesteleri Ekonomi' yalnızca kendi ayakları üzerinde durmaz. Ona göre belirlenme ilkesi, bir düzeyin sözgelimi ekonomik düzeyin, tüm öbür düzeyler üzerindeki belirleyiciliği olarak değil aynı zamanda değişik belirlenmelerin yapılaşmış toplamı olarak, bunların etkilerinin yapısı olarak düşünülmelidir. Althusser pratiklerin görelî özerkliği ve son kertede belirleme kavramının ancak üstbelirleme yaklaşımı ile açıklanabileceğini ileri sürer. Tüm farklı düzeyler arasında bir kaynaşma ya da geçici kopukluk olduğu zaman bunun nedeni ekonominin kendini ayrı tutup, ayrı gösterip ayakları üzerinde dikilip görünmesi değil, farklı düzeylerdeki çelişkilerin hepsinin tek bir süreç içinde, konjonktür içinde birikmiş olmasıdır. Öyleyse bu konjonktür tüm öbür kerteler ve etkiler tarafından üst belirlenmiştir. Çok daha önemlisi "egemen olarak" yapılaşmıştır (ALTHUSSER, 1995: 303 vd.).

b. Siyasal Pratik: Üretim sonucu yani ekonomik faaliyet sonucu ortaya çıkan ürünün nasıl paylaşılacağına ilkelerini belirleyen uygulamadır. Üleşimin ve ilkelerinin açıklanıp bunlara uyumun sağlanması çalışmasıdır. Bu uygulamayı siyasal sistem gözetir. Koyduğu hukuki kurullarla bölüşüm sonucu kime ne

kadar pay düşeceğini belirler. Sözelimi işçi ücretinin ne olacağını, hukuk kurallarına uymamanın cezasını bu çalışma belirler ve koyduğu ilkelere uyulmasını insanlara meşru gelen kurumlarıyla gözetir. Bunu gerçekleştirmek için de elinde hukuk sistemi, kolluk güçleri, mahkemeler vardır. Bu işlevler kimin adına yapılırsa yapılsın özde anlamı, paylaşım ile ilgili kurallara, sistemin kalıplarına uyumu sağlamak asıldır. Ülkenin siyasal sistemi, parlamentosu, hukuk sistemi, sendikacılığı, siyasi partileri, kolluk gücü siyasal pratikle yükümlü kurumlardır.

c. İdeolojik Düzey: Toplumsal formasyonun üçüncü katmanıdır. Ekonomik yapılaşma ve ona bağlı pratikle, sistemin fiziki ve anlık gereksinmesi karşılanır. Maddi gereksinmeler karşılanır. Siyasal pratik de bu durumu ve statükoyu gözetir. Oysa sistemin bir dönemden öteki döneme geçişini sağlamak için, daha doğrusu sistemin sürekliliğini sağlamak için ek bir yapılanmaya, çabaya, oluşuma ihtiyaç vardır ki bu oluşum, ideolojik yapı ve çabadır. Sistemin bütün özellikleriyle bugünden yarına aktarılmasını ideolojik sistem sağlamaktadır. Dönemler arasında bağlantıyı ideoloji kurar. İdeoloji, sistemi zaman ve mekan bakımından birbirine bağlayan adeta bir harç dokudur. Bu sıra aynı zamanda çeşitli düzeyleri de birbirine bağlar. Bu sorun özellikle ve ilk defa Gramsci tarafından incelenmiştir (GRAMSCI, 1986).⁸ Ama Althusser tarafından konu farklı ele alınmaktadır. Ona göre ideolojinin ilk işlevi harç doku olmak değildir. İdeoloji, oluşum açısından farklı olması nedeniyle yeri çok gerilerde olmak üzere, (bu arada) harç doku misyonunu da dolaylı olarak yerine getirmektedir. Bir başka anlatımla Althusser'de ideolojinin dönemler ve kuşaklar arasında harç doku rolü oynaması gibi bir ana tema yoktur. Bu tema başka gerçekliklerin ancak sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolaylıdır. Althusser'e göre ideolojilerin kendileri değil taşıyıcıları olan ritüeller (ayinler, dini törenler, gelenek ve görenekler, iletişim araçları vb.) süreklidir. İdeoloji belirli taşıyıcılara adeta otomatik olarak yüklenmiştir. Onlarla birlikte vardır. Çünkü ideoloji onların pratiğinin içindedir. Adetler, gelenekler, toplumsal ritüeller yaşadığı sürece ideolojiler de yaşar. Dolayısıyla ideolojinin bir dönemi bir başka döneme bağlaması ideolojik gerçeklikten ziyade ideoloji taşıyanlarla ilgilidir. Gramsci'de ideolojinin oluşumu ile ilgili tezler yoktur. İdeolojiyi o, bir veri olarak ve gördüğü gibi ele almaktadır. Oysa Althusser'de ideolojinin oluşumu ile ilgili açıklamalar çok geniş ve önemli bir yer tutar. Althusser'de ideoloji, yalnız kendini değil kendini yeniden üretmekle sistemi de otomatik olarak yeniden üretmektedir. Bu iki düşünürü karşılaştırırken belirtilmesi gereken önemli bir başka ayrılık, ideolojinin toplumsal görevi ile ilgilidir. Althusser'de ideolojik oluşum sistemi çok önemli sonuçlara

⁸ Althusser, Gramsci'yi önemli ve öncülü olarak görür. Sivil toplumun kimi kurumlarını işlevsel olarak Devletin kapsadığını ilk kez Gramsci'nin dile getirdiğini söyler. Ama Althusser'e göre Gramsci belirlediği yolda sezgilerini sistemleştirememiştir.

götürmektedir. Gramsci'de ideoloji hegemonyanın bir aracı iken Althusser'de maddi pratiğin ayrılmaz parçasıdır. Dolayısıyla her yeri ve her şeyi sarmıştır. Balığın içinde yaşadığı su gibidir. O düşünce sistemini değil ortamı ifade eder. Çağırın, egemen ideoloji her yerdedir. Bu yüzden Althusser toplumun alt kesimlerinin kurtuluşları konusunda çok karamsardır. Bu saptamayı ülkemizin siyasal gerçeği ile ilişkilendirdiğimizde onunla örtüştüğünü, üst üste geldiğini görürüz. Nitekim ulusal seçimlerde, böylesine fakirlik ve perişanlık içinde olan formasyondan reaksiyoner, sisteme karşı olan oy oranı yok denecek kadar az çıkmaktadır. Kuşkusuz burada sayısız denecek kadar çok faktörün etkisi olabilir. Ancak Althusseryen görüşün özünü yakalamamızı, seçmen davranışını ve bu siyasal davranışın sonuçlarını net biçimde anlamamızı sağlamaktadır. Çünkü Althusser yaptığı ideoloji kavramlaştırması ile radikal nitelikli siyasal mücadeleye, karşı tepkilere yer bırakmamaktadır. Bu tepkilerin ideolojik kaynakları olsa bile başarıya ulaşmaları çok zordur. İdeolojik ağırlık her öge ve ilişkinin üzerine çökmüş gibidir. Çizdiği harita çok yerde, çok ülkede aslına uygun çıkmaktadır..

Yine Althusser'e göre her toplumsal formasyonun ayrırcı niteliği ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerin ya da kertelerin bir araya gelmelerinde temellenir. Bu düzeyler farklı pratikler olması nedeniyle birbirlerinden ayrıldığı gibi aynı zamanda diğerlerini belirleme ve etkileme güçleri bakımından da farklılaşmışlardır. Siyasal ve ideolojik sistemin konuşlandığı üstyapının görece özerkliği vardır. Çok daha önemlisi o, toplumsal formasyonun varlığının vazgeçilmez, gerekli koşul ve pratiklerini içerir. Ayrıca toplumsal formasyonun kendini yeniden üretmesi için mutlaka ideolojik çabaya ihtiyaç vardır. Bu çaba olmaksızın ekonomik çaba içinde görev almış kişilerin kendilerine düşen görevleri, yükümlülükleri tekrarlamaları ve bu rolleri kendilerinden sonra gelecek kuşaklara aktarmaları mümkün değildir. İdeolojik yapılaşma, düzenin; sürekliliğini sağlayan, sistemi yeniden üreten, vazgeçilmez, olmazsa olmaz toplumsal pratikleri içerir.

Yaşadıklarımızdan çıkan sonuçlara bakılırsa altyapının ideolojik sistem üzerinde bire bir etkisi ve denetimi olduğunu söylemek oldukça zordur. Sözelimi Hitler Almanya'sında faşist siyasal akımın maddi temellerini görmek çok kolaydır. Bu rejimle Almanya'da daha çok silah, daha çok mal üretip satılmasının sanayi ve ticaret burjuvazisine çok şey sağladığı kesindir. Faşist rejim sayesinde üretilenlerin daha kolay satılması, pazarlara açılma ve en önemlisi bu pazarların silah zoruyla işgali anlaşılabilir ve açıklanabilir bir gerektir. Ama böyle bir rejimin durup dururken, Yahudi düşmanlığını ideolojik bir amblem haline getirip, milyonlarca insanın ölümüne yol açmasını altyapısıyla ilişkilendirmek doğru olmasa gerek (MILIBAND/POULANTZAS/LACLAU, 1997: 46).⁹ Daha fazla adam öldürmek için bu rejimde yeni

9 Bu örnek "Önsöz"den alınmıştır.

teknolojiler yaratılmış olması yeterli bir gerekçe olmaktan uzaktır. Yahudilerin elinden zenginliklerini almak için onları öldürmenin hiçbir rasyonalitesi yoktur. Bu olay ideolojik bir sapıklıktır. Bu örnek olayda altyapıdan oldukça bağımsız bir ideolojik oluşum söz konusudur. İlerleyen aşamalarda bu inanç altyapıyı etkilemiş hatta beklenmedik bir yönde değişikliğe uğratmıştır. Öte yandan bu ideolojik oluşumun nedenlerini daha önceki ideolojik kaynak ve düşüncelerde görmek mümkündür.

İdeolojinin gücünü ve oynadığı rolü çok açık göreceğimiz bir başka örnek, yakın tarihimizdendir. Kurtuluş Savaşımızda yurdu savunan yüz bin dolayında yurtsever insanın bu girişimini ideolojik yönelimleri ön plana çıkarmadan açıklayamayız. Dumlupınar'da savaşılanların amacı düşmanı yenip ileride zengin olmak değildir. Bir başka anlatımla bu hareketin özünde madde yatmaz. Tarihte ve günümüzde bu kuralı doğrulayan daha binlerce örnek bulunmaktadır. İdeolojik sarmal, bireyi baştan ayağa kavramakta, hatta ölüme götürmektedir. Demek ki, ister günlük yaşantıda ister uzun soluklu düzenlemelerde, ister sınıf mücadelesinde olsun, ideoloji ihmal edilmemesi gereken önemli hatta bazı örneklerde özerk kalabilen bir alandır.

Günümüz insanı meşruiyet içinde konulmuş kamusal kurallara uymak zorundadır. Bunlara uymazsa devlet kendisine yaptırım uygular, fiziki baskı uygular. Devlet yönetilene belirli bir alan içinde tutar, bunun için önce ikna gücünü kullanır ve dışa çıkıldığında fiziki gücünü kullanarak işleyişi düzeltir. Görülüyor ki, devletin denetimi yalnızca fiziki güce dayalı değildir. Bu konuda devlete yardımcı nitelikte başka araçlar ve uygulamalar vardır. Devletin tüm aygıtları hem ideoloji hem de fiziki baskı kullanarak işler. İnsanı devlet yanında sosyolojik olarak da biçimlendiren, davranışlarını denetleyen toplumsal oluşumlar vardır. Bunlar devlet dışı ideolojik araçlardır ve en önemlileri aile, toplumsal çevre, gelenek ve görenekler, din kuralları ve kitle iletişim araçlarıdır. Bu araçlara devlet dışı dememize karşın son tahlilde bunlar ideolojik oluşumu sağlayan, oluşuma katkıda bulunan ama asıl olarak devletin işini kolaylaştıran araçlardır. Artık günümüzde ideolojik oluşuma katkıda bulunan araçları devlet dışı ya da devlet içi ayrımı yapmanın pratik bir yararı kalmamasına karşın bu ayrımın akademik bir yeri ve önemi olduğu bilinmektedir. Bu ayırmadan kendi görüşlerini kavramlaştırmak ve örneklemek açısından Althusser de yararlanmıştı. Bu ayırım sınıflandırmayı, analizi ve olayları kavramayı kolaylaştırabilir. Çok daha önemlisi devletin ne işe yaradığı konusundaki sorulara önemli yanıtlar da buradan çıkar. Bu aygıtlar insanı ideolojik olarak yoğurup belirli bir biçimi almasına yardımcı olurlar. Bireyi istenilen biçimde düşünmeye yönlendirirler, zorlarlar hatta mecbur kılarlar. Bu çaba genellikle çok yönlüdür. Son amaç üretim ilişkilerini, sistemin düzenliliklerini yeniden üretmektir. Bilinmelidir ki, ekonomik çıkarları savunmak politik eylemle olanaklıdır. Ama insanların politik eylemlere girişmesi için de ideoloji gereklidir

(MILIBAND/POULANTZAS/LACLAU, 1997: 47). Yine belirtmek gerekir ki, belirli bir dönemden sonra bireyi etkileme ya da denetleme görevini, başka ideolojik aygıtlar yüklenir. İnsanı okul çağında okul ya da eğitim sistemi, aile denetlerken olgun yaşta bireyin ideolojik denetimi daha çok din ve kitle iletişim araçlarına geçer. Demek ki toplumsal sistem içinde var olan gelenek ve görenekler, aile, okul, din sistemi ama en önemlisi geniş anlamda kitle iletişimi, insanı biçimlendirip, yönlendiren denetleyen aygıtlardır. Bunların temel misyonu ideoloji taşımadır ve önce bu yönleriyle ele alınmalıdır. Günümüzde baskıcı devlet işlevleri ikinci plana itilmiştir. Çağdaş siyasal yaklaşımlar fiziki baskıyı reddetmektedir. İnsan önce ideolojik çaba ile yoğrulup, biçimlendirilir. Gramsci "insanı kafasından yakaladınız mı, kol ve bacak kolay gelir" der. Dolayısıyla birey, ideoloji ve iletişim üçlüsü yeni bir mecraya girmiştir. Burada hemen belirtmek gerekir ki baskıcı devlet işlevleri, yani polis ya da jandarmanın gücünden yararlanma olanağı, ortadan kalkmış değildir. Ama önemi geriye düşmüştür. Althusser bu konuda da orijinalitesini, özel oluşunu kanıtlamış, devletin baskıcı güçlerinin de bir bütünsellik içinde ideolojik işlev görebildiklerini öne sürüp, ideolojiyle bağıntılarını açıklamaya çalışmıştır. Althusser'e göre bu araçların da aslında ideolojik güçleri vardır. Onun deyişiyle "bütünüyle baskıya dayalı aygıt yoktur" (ALTHUSSER, 1970: 35). Her maddi oluşum bir ideolojik oluşumla ilgilidir, bağıntılıdır. Bizim kamu yönetiminde sık sık örnek olarak kullandığımız gibi bir devlet kuruluşu belirli bir amacı gerçekleştirmek için kurulur. Kuruluş amacı daha sonra ideolojik bir oluşum haline gelir ve her şeyi hem etkiler hem belirler. Daha sonraki tüm araçsal ve görevsel genişlemeler, düzenlemeler bu ideolojik oluşuma göre belirlenir. Althusser'in deyişiyle burada ideolojik pratikle aygıtın pratiği örtüşmektedir.

Sistem bireyleri belirli bir kalıba sokmakta, istediği modelde insan üretilmesini öngörmekte, bunu yaparken de ideolojiden onun araçlarından ve kurulu gücünden olabildiğince yararlanmaktadır. Althusser'in metodolojisi içinde kalarak söyleyecek olursak, ideolojinin yönetilenin üzerine örtülmesinde devletin başka bir alternatifi de yoktur. Devlet başka bir ideolojiyi kullanamaz. Bu, fizik olarak da olanaklı değildir. Egemen ideoloji toplumsal formasyonun tüm katmanlarını sarıp örtmüştür. Althusser'in bu görüşü, her şeyi egemen ideoloji kaplıyor, dolayısıyla çeşitli toplumsal oluşumlara mücadele alanı bırakmıyor, mücadele olanağını yok sayıyor diye çok eleştirilmektedir. Ama gelin görün ki uzağa gitmeye gerek yok, Althusser'in kuramını Türkiye pratiği tümüyle doğrulamaktadır. Türkiye de egemen ideolojinin kapsama alanı hem derin hem yaygındır. Karşı mücadele için bütün yollar kesilmiştir. İşte size özelleştirme örneği...!

İdeolojinin kapsama alanı dışında kalan bir insan (pratik olarak olanaksızdır) yalnızca bir nesnedir. Yani "şey" olarak nitelendirilir. Her obje ve insan adlandırılır. İnsanın isimlendirilmesi, çevresi tarafından algılanması ancak

ideolojik çalışma ile mümkündür. Bu ideolojik çalışma hem bugünün hem de geçmişin dolaylı ya da dolaysız aktarımlarının ışığında olur. Realitenin bir yansımasıdır. Bu nedenle ideolojinin ne sonu gelir ne de önemi azalır. Her zaman ön plandadır. Bilinçli bilinçsiz olarak tüm formasyonlar onu kullanır ya da kendisinden yararlanılmasını zorunlu kılar. Bir yandan ekonomik, siyasal düzeyler doğal olarak kendisi arasında sıra rol oynar, öte yandan da dönemler arasında uyumu sağlar. O bir dönemin bir başka döneme yani izleyen döneme eklemlenmesinin (articulation) baş mimarıdır.

Tarihte birçok uygarlığın yok olmasının nedeni yalnızca yabancı güçlerin işgali değil, ideolojiyi kullanarak kendi kültürlerini yeniden üretememeleridir. Bu kural yıllardan beri, çağlardan beri aynıdır. İşte ideolojinin bir aparatı olarak iletişimin önem ve gücü de burada yatar. Çünkü iletişim kendisine çok önemli misyonlar yüklediğimiz ideolojinin bazen uygulama biçimi, bazen bir türü olarak her yer de vardır, her şeye gücü yeter. Her mesajın her haberin ideolojik bir etki ve bağlantısı vardır. Kimi kez insanları savaştırarak seve seve ölüme götürür, kimi kez dünyasal her şeyi unutturur, kimi kez de uyuşturur ama kimi kez de uyandırır. İletişim her şeydir. Toplumda her şeyi ekonominin belirlediği gerçeğini mekanik bir biçime sokarak, insanları yalnızca ekonomik çıkarların güdüleyip yönlendirdiğini sanmak yanlış ve sığ bir yaklaşımdır. Günümüzün iletişim ortamıyla bu tür savlar kesinlikle bağdaşık değildir. Bir toplumsal formasyonu ona etkide bulunan tüm öğeler dikkate alarak incelemek çok daha doğru sonuçlar vermektedir.

UYGULAMA STRATEJİLERİ

Maddi bir oluşum olmanın yanında simgesel bir biçim olarak da ideoloji, çeşitli ampirik ve deneysel sınavlardan geçerek yaşamı etkiler. Bu etki en fazla yaşamakta olan ideolojiden gelir. Bu nedenle yaşayan ideoloji en güçlü olanıdır. En güçlü olan ideoloji, yaşamakta olanıdır. Ötekiler ayıklanır ve unutulur. Öte yandan yine ideoloji çeşitli aşamalardan geçerek günlük, anlık yaşamları etkileyip onları yönlendirir. İdeoloji ile ilgili her makro yaklaşımın farklı hareket noktası olması, farklı sonuçlara varmasına karşın, ideolojinin değişik biçim ve aşamadan geçerek ve kurgulanarak ana misyonunu yerine getirdiği bilinmektedir. Bir başka anlatımla ideolojinin işleyişini rasyonalize etmek, onu sistemin kullanımına açmak ve toplumsal "gidişati" yönlendirmek amacıyla değişik sayıda strateji uygulanmaktadır. Bu durumda farklı bir alana gitmek zorundayız. Aynı zamanda Althusser'i daha iyi anlayabilmek için gözlük değiştiriyoruz. Bu nedenle ideolojiyi kavramlaştırmada ve onun pratiğe nasıl yansıdığı konusunda model kuran başta John Thomson olmak üzere bazı düşünürlerin ideolojiyi benimsetme, yaşatma ya da aktarma amacıyla ortaya koydukları stratejileri şöyle bir sıralamada yarar görüyoruz (THOMPSON, 1990: 37 vd.; ALEMDAR/ERDOĞAN, 1994: 272 vd.):

a. Meşrulaştırma: Anlamı toplumda var olan asimetrik ilişkileri yani haksız oluşumları, eşit olmayan ilişkileri doğal sayıp, benimsemektir. Bu konuda hem sisteme hem bireye hukuk sistemi ve uluslararası ilişkilerde geçerli olan normlar da yardımcı olabilmektedir. Özellikle hukuk sistemi hem bireylerin rızası üzerine kurulu geniş bir uzlaşmayı ifade eder hem de uyulmadığında yaptırım uygulanacak bir kurallar sistemini. Dayanağı "meşruiyettir". Bir kişiyi bir başka kişi öldürürse herkes karşı çıkar ve olay eleştirilir. Ama aynı kişiyi devlet idam ederse toplumsal olarak onaylanır. Pozitif hukuk yani yürürlükte olan yasalar ve yönetsel düzenlemeler varolan ideolojik şemsiye altında toplumsal yapıyı ve egemen sınıfın çıkarlarını koruyup gözetir. Meşruiyet mutlaka egemen bir sınıfın varlığını gerektirir. Yönetenin olmadığı ortamda meşruiyet olmaz. Daha doğrusu anlamlı olmaz, ihtiyaç duyulmaz. Meşruiyet egemenliğe başka deyimle hegemonyaya bağlıdır. Nitekim Gramsci hegemonyayı yöneten sınıfların toplumsal uzlaşmayı yani rızayı sağlama biçimi olarak tanımlar. Bu tanım dinamik, pratik ve ilişkisel bir anlayışı çağırır. Dolayısıyla ideolojik, ekonomik, siyasal kerteler bu tanım doğrultusunda büyük önem kazanmaktadır. Oysa bu sorunsal Althusser'de farklı ele alınır. Ona göre ideoloji bilinçaltıdır ve her zaman kurumsal bir özelliğe sahiptir (ALTHUSSER, 1995: 300).

Meşruiyetle ilgili klasik kuramların ilki meşruiyetin temelini gök yüzünde arayan teolojik yaklaşımlardır. İkincisi ise meşruiyetin özünde halk egemenliğini görür (KAPANİ, 1975: 44). Ancak bizim burada asıl belirtmek istediğimiz, her ideolojinin kendine göre bir meşruluk anlayışına sahip olmasıdır. Meşruluk benimsenen ideolojiye göre değişir. Her siyasal sistemin, rejimin dayandığı temeller ve ulaşmak istediği hedefler açısından farklı bir ideolojisi bulunur. Yönetilenler rejimin ilkelerini benimsiyor onların doğruluğuna inanıyorlarsa rejim meşrudur (EASTON, 1965: 282). Herhangi bir rejimi meşru kılan şey, yönetilenlerin ideolojilerinin sisteme verdiği onaydır. Ancak ideolojik inanç her zaman yaygın ve köklü olmayabilir. İktidarı elinde tutanlar meşruiyet katsayısını artırmak için çeşitli yollar denerler. Sözelimi halkın isteği doğrultusunda çalışmalar yapıp istekler karşılanır. Yine sözelimi yöneticiler halkla ilişkiler, propaganda gibi yöntemlerle bu katsayiyi artırmaya çalışırlar.¹⁰ Ama bu yol her zaman yeterli olmaz .

İdeolojik sistemi kurmak ve yerine oturtmak için ideolojik araçlar kullanılır. Bu kullanım kimi kez spontanedir, kendiliğindedir (nesneyi çağırarak, isimlendirerek özne haline getirme gibi) kimi kez de bilinçlidir (eğitim ve kitle iletişimi gibi). Böylece yeni bir ideolojik yapı, yine ideolojik pratikler ve gereçler kullanılarak kurulur. Yani belirli bir ortamın ideolojik dokusunun kökleri bir önceki ideolojik yapının içindedir. Her ideoloji mutlaka eskiden etkilenir ve en önemlisi tüm yapılardan ve pratiklerden etkilenerek yeni

¹⁰ Bir ideoloji pratiği olan halkla ilişkiler ve propaganda konusunda açıklamalar ve örneklemeler için bkz. (KAZANCI, 2002).

ideolojiyi ya da ideolojileri yaratır. Sistemin meşruiyeti ideolojik oluşumun bağımlı bir değişkenidir. Toplumsal düzende ideolojik olarak yanlış varsa (Althusser'de bu olanaklı değildir) daha doğrusu ideolojik oluşum etkisizleşme meşruiyet, tartışmalı ya da kırılmalı hale gelir. Dolayısıyla meşruiyet ideolojik dokuya sıkı sıkıya bağımlıdır. Böylece ideoloji bir yaşam pratiği olması nedeniyle meşruiyeti, her devletin hükümlerinde saklı ya da konuşlandırılmış hale getirir. Gerçekten de savaş ve ihtilal dönemleri dışında bu kural evrensellik gösterir. Belli bir dönemde bir devleti, üçüncü ülkeler meşru olmamakla değil ancak uluslararası kurallara uymamakla suçlayabilmektedirler.

b. Saklamak: Sorunun, olayın özü saklanarak, daha doğrusu bir yana itilerek ilgi, başka alanlara kaydırılmaktadır. Bu kaydırma egemen ideolojik düşünce tarafından hem gerçekleştirilmekte hem de doğal sayılması için çaba harcamaktadır. Sözelimi işçi grevlerinin ülkeye zarar veriyor gerekçesiyle yasaklanması ve bunun doğal bir olay olarak sunulması ve yasaklamanın da toplum tarafından çok doğal karşılanması bu konuda bir örnektir (ALEMDAR/ERDOĞAN, 1994: 274). Sık sık rastladığımız bu stratejiye, tarihimizden bir örnek vererek daha da somutlaştırmakta yarar var: Geçen yüzyılın başlarında petrol ve öteki yer altı zenginliklerini ele geçirmek için Almanlar, Hicaz Demiryolları projesini başlatır ve yapım ruhsatını II. Abdülhamit'ten alırlar. İngiliz ve Fransızların ve bazı kesimlerin eleştirileri karşısında Sultan II. Abdülhamit bu yolun Müslümanları kutsal topraklara daha kolay taşıyabilmek için projelendirildiğini öne sürer. Sultan bu gerekçeyi tüm ülkeye açıklayarak Alman hegemonyasını örtmek istemiştir. Bunda da oldukça başarılı olmuştur. Çünkü Müslüman dünyadan bu proje için yardım bile gelmeye başlamıştır. Gerçi bir süre sonra Almanya için içinden çekilmiş ve proje Müslümanların ideolojik, yani dini gerekçeli katkılarıyla tamamlanmıştır. Öte yandan Bedeviler deve taşımacılığına zarar vereceği için demiryolunu engellemek istemişler, bir keresinde yaptıkları baskınla Hicaz yakınında 300 Türk askerini öldürmüşlerdir. Bu birbirine bağlı örneklerde, maddi olayların ideolojik gerekçelerle örtülmesine şahit olduğumuz gibi, kimi kez ideolojik gücün de öne geçebileceğini görmekteyiz. Olayın özünde maddi ilişkiler yatmaktadır. Her olayın maddi bir gerekçesi aranabilir, aranmalıdır. Ancak aynı arama ideoloji için de yapılmalıdır. Bunun nedenini Althusser'i anladıkça, daha açık olarak göreceğiz.

c. Birleştirme: Herhangi bir sorun karşısında aralarında hiçbir maddi bağ olmayan, çıkar ilişkisi olmayan insanları bir kavram altında, bir şemsiye içinde toplamaktır. "Biz" nitelemesi ön plana çıkar. Ülke, bayrak, milli birlik gibi kavramlarla ideolojik platforma ulaşılmaktadır. Bu bağlamda, yapılacak çalışmalar için en uygun yöntemin propaganda olduğu bilinmektedir.

d. Bölme (fragmentation): Bazen birleştirilenin tümüyle tersi bir yol izlenir. Büyük ana sistem subjektif ölçülere dayanılarak parçalara bölünür. Belirli bir

görüş etrafında toplananlar merkezi oluşturur, dışarıda kalanlara yabancı, hain, düşman sıfatları yakıştırılır.

e. Somutlaştırma: Burada geçici tarihsel durumların doğallığı iddia edilir. Ve sürekli devam edeceği tema'sı ön plandadır. Şeyleştirme (reification), doğallaştırma ve edilgen hale getirme ile ideoloji işlemektedir. Sözelimi kadınların erkeklere göre geride kalmasının tarihsel açıklamaları ve gerekçeleri günümüze taşınır ya da kadının fiziksel eksikliği, eşitsizliğin doğal gerekçesi olarak adlandırılıp topluma bu yönde inanç aşılanır.

İdeolojiyi kavramlaştırma ve daha sonra da pratiğe yansıtma bir başka model iletişim bilimcileri çok etkileyen Fiske tarafından gerçekleştirilmiştir (FISKE, 1990: 34 vd.). Althusser ve Gramsci'nin etkisinde çok kalmış olan bu düşünür'e göre ideolojik taktik ve çözümlemelerde aşağıdaki sıraladığımız yöntemler kullanılır. Burada Fiske ideolojik çözümlemelerde kullanılan terimleri hem de yöntemleri dile getirmektedir:

a. Belirli bir toplumsal endişe başka bir olumlu gelişme ya da "toplumsal müjde" ile yer değiştirilir. Zonguldak bölgesinde işten çıkarmaların yarattığı olumsuz etki, endişe ve kin büyük bir araba markasının bölgede fabrika açacağı haberi ile yumuşatılıp hedef kitle sevindirilmeye çalışılır.

b. Toplumda güçlü olanlar sisteme karşı olanların kullandıkları semboller, yaşam biçimlerini aynen kendileri de kullanmaya başlayarak tepkiyi etkisiz hale getirirler.

c. Yaşanılan olayların gerekçelerini saklama, bir başka hayali gerekçe ortaya atma. Örneğin özelleştirmenin yalnız ülke çıkarı için yapıldığı, dış dünya ile ilgisi olmadığı kitlelere anlatılır.

d. Belirli kavramlar maskelenmek istenir. Gerçek, çoğunluğa ters gelen yanlış temeller üzerine oturtulur. Devlet bürokrasisi başlı başına bir sorun iken umut, onu daha da güçlendirmeye bağlanır.

e. Sistemde her öge metalaştırılır ve bu duruma birey doğal bir olay olarak inanmaya başlar. Bu gerçekliğin zorunlu sonucu olarak da maddi ortam yerine bireyin değişmesi istenir. İnsanlardan sisteme nasıl entegre olacaklarının çarelerini aramaları istenir.

Bu örneklemeleri daha da arttırmamız olanaklıdır. Ancak özde medya çözümlemelerinde haberin ideoloji taşıma kapasitesi, haberin ideolojik yükü yadsınmamakta, buna karşılık bu yöntemin nasıl gerçekleştirildiği, psikolojik tekniklerin nasıl uygulandığı araştırılıp, anlaşılmasına çalışılmaktadır. Günümüz medya araştırmalarında temel sorunsallardan biri buradadır.

Belirtmek gerekir ki yukarıda verdiğimiz örneklerde ideolojik erk; kimi kez altyapıyı kilitleyecek, kimi kez tümüyle koruyacak ve devam ettirecek, kimi kez de ona ters düşecek dolayısıyla değiştirecek kadar güçlü ve köklüdür. Bu

örnekler yıllardır yaşamaktadır. Kimi ülkelerde altyapı tümüyle değişmiş olmasına karşın bin yıl önce oluşmuş ideolojik platform hala ayakta. Japonya bu konuda ilginç bir örnektir. İdeolojinin özerkliğine ilişkin bundan daha güzel bir örnek olamaz.

Bu durumda yukarıda, çeşitli alanlardan ve çeşitli yaklaşımlardan Althusser'e odaklanarak derlediğimiz görüşlere, minimal derecede de olsa eklemeler yaparak yeni bir sıralama yapmakta yarar vardır. Bu sıralama Althusser'in ideoloji hakkındaki düşüncelerinin ve bu düşüncelerin ileri götürülmüş bir özeti olacaktır.

* İdeoloji, toplumsal yaşamın organik bir parçasıdır. O toplumsal olanla, toplumsal olan da onunla vardır. Bir düşünce sistemini değil ortamı ifade eder.

* Maddi oluşumun şu ya da bu şekilde ideoloji ile bağıntısı vardır. Maddi oluşumların sonuçlarını ideolojik yapıya uzatmak, dolayısıyla ideolojinin kaynağını maddi oluşumlar içinde aramak yanlış değildir. Sistemdeki maddi gelişme ya da değişme sırası izlenerek ideolojik dozların bir sıralaması yapılabilir.

* İdeoloji, gerçekliğin kendiliğinden ortaya çıkışı değil insanların bu ilişkiyi düşlemeleri, tahayyül etmeleridir.

* İdeoloji, insanların gerçek ilişkilerle kendi varoluşları arasında yaşadıkları bir ilişkidir. Yaşanır olması onun sürekliliğinin en önemli göstergesi ve kanıtıdır.

* İdeoloji, gerçeklikle bunun tahayyülünün temsili olması onun bilinç düzeyindeki tasarımlar dahil simgeleri, mitleri, kavramları, bilinç dışı tasarımları özneye bağımlı olarak kurması demektir.

* Toplumsal analizlerde, bir yaşam pratiği olması nedeniyle, ideolojik boyut ihmal edilemez. İletişimsel analiz ve fotoğraflarda, söylem analizlerinde ideolojiye yer verilmeli hatta özel bir yer ayrılmalıdır.

İLETİŞİMİN SOMUTLAŞMASI: HABER

İdeolojinin kullanımı daha doğrusu ondan yararlanma konusunda çok değişik yöntem ve araçlar kullanılır. Ancak kitle iletişim araçlarının, bu konuda, ayrı bir yeri ve önemi bulunur. Çünkü bu araçlar günümüzdeki ideolojik aygıtların en etkilisidir ayrıca en ideal ideoloji taşıyıcılarıdır. Bu araçların ideoloji ile üst üste olmaları tartışmasız ve apaçaktır. Kitle iletişimi ilgili çalışmalar, kitaplar artık bu gerçekle değil daha çok onun uygulaması ve uygulama sorunlarıyla ilgilenir olmuşlardır. Dolayısıyla toplum ve ideoloji çerçeveli bir tabloda, kitle iletişimi ve araçlarının rolleri mutlaka araştırılmalı, sorgulanmalıdır.

Haber medyanın çıktısıdır. Nerede medya varsa orada haber vardır. Medya ile haber yani kurum ile onun ürünü birbirini tümler. Haber bilgiyi besleyen kaynaklardan biridir. İnsanda bilgi oluşturan kitap okumak, eğitim almak gibi yöntemlere haberi de eklemek gerekir. Hatta haber, bireyi bilgilendiren araçlar arasında en önemli paya sahip teknik bir olay haline gelmiştir. Onu biraz yakından incelersek görürüz ki, çeşitli bölümleri, çeşitli türleri ve aynı anda çeşitlendirilmiş amaçları bulunmaktadır. Kimi kez eğlendirir kimi kez bilgilendirir. Ama bunları yaparken geride tuttuğu önemli bir amacı da gerçekleştirmiş olur. Haber ideoloji taşır (FEJES, 1994: 258; İNAL, 1996: 141). Bu görev bazen çok açık bazen de üstü kapalı olarak yerine getirilir. Kamuoyunu biçimlendirmek için belirlenmiş amaca yönelik mesajlar her zaman hesaplanarak ve büyük dozlar halinde verilmeyebilir. Bu dozlar haberin kendinde gizlidir. Ve ard arda sıralandığında, zaman içinde bir değerlendirme yapıldığında çok daha iyi anlaşılır ki haber son tahlilde hedefe yani topluma belirli bir ideolojiyi taşımaktadır. Sözelimi İstanbul merkezli dört büyük televizyon kuruluşunun haber analizlerinin verdiği sonuç bu görüşü kanıtlar: Bu televizyonların sıralı sırasız, başta ya da sonda haber programlarında hiç ihmal etmedikleri, ezberledikleri ana tema: "Özelleştirme ve İstanbul iyidir", "Devletçilik ve Ankara kötüdür". Bu sav doğrultusunda çok şey istismar edilmekte, çok şey de gizlenmektedir. Örneğin İstanbul Defterdarının basın toplantısı yaparak açıkladığı "İstanbul'da mükelleflerin % 80'i vergi kaçırmaktadır." haberi TRT dışında hiçbir televizyonda yer almamıştır. Büyüklerin dışında kalan "orta boy" yayın kuruluşları, tüm ülkeye dağılmış bölgesel yayın kuruluşları ise, çoğu kez "kısa metrajlı çıkarlar" üzerinde yayın yapmaktadır. Bu kapsamdaki televizyonların ya da radyoların belirli olayları verme konusunda ince hesapları yoktur. Örneğin haber bültenlerinde kalın çizgileriyle özelleştirme ya da Batılı yaşam özendirilir, özendirilmek istenir ama detayda ve düşünceleri renklendirmede eksiklik hatta bocalama vardır. Televizyonlarımız bakkal dükkanı gibi çalışır. Her şey anlık ve daha çok izlenmek yani reyting içindir. Bu ince hesapların yapıcıları televizyonlarda yoktur. Bana kalırsa bu medya türünde ideolojiyi yeniden üreten aktörler yönetici ve programcılar değil, yerli ve yabancı diziler ile televizyonlara çıkan, görüşleri alınan uzmanlardır. Bu yüzden televizyonlar misafirhane ya da otel gibidir. Herhangi bir konuyla uğraşan, ekrana misafir olarak gelir, görüşünü söyler, misyonunu yerine getirir ve gider.

Haber, toplumun ideolojik kurgusunun en önemli taşıdır ya da taşlarından biridir. İdeolojik oluşumun mikroorganizmaları, hücreleri haberlerden oluşmuştur. Haber krize yol açıyor. Haber savaş çıkarıyor. Haber banka batırıyor. Haber parti kapatıyor. Haber ölüme neden oluyor. Kuşkusuz her haber doğru ya da yanlış maddi bir gerçek üzerine oturur ya da oturduğu sanılır. Haberin özünde maddi olgular vardır. Ancak bu maddi olgu, aksiyon

tek başına hiçbir anlam ifade etmez. Etkisi sınırlıdır. Habere konu olan olay haberle birleştiği zaman etki ve güç kazanır. Dolayısıyla haber maddi olayı taşır, ulaştırır. Hatta kimi kez maddi olayın ta kendisidir. Başbakanla cumhurbaşkanının kavgasını kimse bilmediği zaman hiçbir anlam ifade etmez, hiçbir etki yapmaz ya da bu etki çok sınırlı kalır. Oysa bu olay duyulduğunda yani habere konu olduğunda yani haberleştiğinde sistemin altyapısı sarsılır, hatta çöker, dışarı para kaçmaya başlar. Burada dikkat edilecek nokta haberin başka maddi olaylara, gelişmelere yeni yapılanmalara yol açmasıdır. Hatta haber maddi olayın üzerine çıkmaktadır. Bir haberin içeriğini her hedef sahip olduğu konuma ve seçici algılama ilkelerine göre algılar ve yorumlar ve yeni bir davranış biçimi ya da düşünce biçimi geliştirir. Sözelimi cumhurbaşkanı ile başbakanın kavgaya ettiği haberini duyan bir boksör ilk yumruğu kimin, hangi stilde attığını merak eder. Gözlükçü başbakanın gözlüğünün kırılıp kırılmadığını öğrenmek ister. Bir kesimde ise haber hemen pratiğe yansır. Bu haberi duyan dışardan ülkeye para getirmiş spekülâtör sorunun büyüyeceğini tahmin ederek parasını alıp başka ülkeye götürür. Borsada parası olan borsadan çıkarak parasını dövize çevirir. Oysa olayın kendisi habere konu olmadığında bu kadar etki yapamayacaktır. Olayın ülke için bir bunalıma dönüşecek başlangıç olması onun habere konu olması ile eş zamanlı hatta eş anlamlıdır. Örneğin İstanbul'un fethini Çin Hükümdarı iki ay sonra öğrenebilmiştir. Ancak bu iki aylık süre içinde herhangi bir değişiklik yokken olayın öğrenilmesi ile birlikte "ipek yolu ticareti" büyük bir zarar görmüştür. Ticaret erbabı, Çin'in de tereddüde düşmesi sonucu, Batıya gidiş gelişi uzun süre askıya almıştır. Dolayısıyla denilebilir ki maddi bir olayı etkisi ve sonucu itibarıyla büyüten, topluma mal eden, toplumun davranış biçimini değiştirmesinin ana nedeni, salt maddi olayın meydana gelmesi değil onunla birlikte olayın haberleştirilmesi ve duyulmasıdır. Maddi olay tek başına çok sınırlı bir etkiye sahiptir. Bu etki, işlem çevresi ile sınırlıdır. Sözelimi kendi halinde bir Anadolu kasabası olan Safranbolu Süha Arın'ın "Safranbolu'da Zaman" adlı belgeselinden sonra değişmeye başladı. Şimdilerde bu ilginç ilçe turizmden geçinir oldu. Bir haber yani bir belgesel bir kentin ideolojik dokusunu ve dolayısıyla mukadderatını değiştirdi. Bu anlamda haber, maddi olayların gerçek etki çevresini genişletip onu ilgili ilgisiz herkese ulaştırmakta, olayı yaymaktadır. Bu olay yeni bir bilgi olarak insan belleğine oturacak daha sonra onun tüm davranışlarını, düşünce biçimi dahil çalışma ilişkilerini, çalışma biçimini üretim biçimini ve miktarını etkileyecektir. Sorun bir anda maddi bir olay ve maddi olaylar süreci haline gelmektedir. Bunu gerçekleştiren temel öge ise haberdir. İdeolojik oluşum da bu değişiklikten tekrar payını alacaktır. Onun değişimi ve tabii olduğu süreç biraz farklıdır. Ama bu değişikliklerin başlangıcı, çıkış noktası tek başına, yalnızca maddi olay değil (örneğimizde İstanbul'un Türkler tarafından alınması) onunla birlikte yürüyen ideolojik sistem ve onun çıktılarıdır. Dolayısıyla özü bakımından ister maddi ister tinsel olsun olguların ilk kertede yorumlanacağı ve

sonuca yönlendirileceği ortam ideolojik ortamdır. Yine işte bu yüzden her haber az ya da çok ideolojik sistemi etkiler, orada konuşlanır sonra da maddi ortamı çeşitli biçimlerde etkiler. Kuşkusuz daha sonraki aşamalarda da ideolojik çabanın etkisiyle yeni bir biçim alan yeni maddi oluşum, tekrar ideolojik sistemi kendi gücünce etkilemeye başlar. O halde bir toplumsal formasyon ideolojik sistem gözardı edilerek incelenemez. Onun kimi noktalarda belirleyiciliği dikkate alınmazsa önemli yanlışlar ortaya çıkar. Sözelimi Marksist ihtilal kuramında ihtilalde önce bir üstyapı kurumu olan devlet ele geçirilmektedir. Yoksa önce fabrikalar değil. Doğru olanı da budur. Çünkü devlete egemen olmakla ideolojik sisteme egemen olmak istenmektedir. Devletin baskıcı gücü kadar devletin ideolojik araçları ele geçirilecektir. Ülkemizdeki yaygın ihtilal geleneğinde ihtilal sabahları önce radyo evlerinin ele geçirilmesi; ihtilalcilerin pratiğinin, bilmedikleri, kuramla üst üste gelmesidir. Daha sonra da maddi oluşumlar, altyapı devletin zapt edilen gücü ve ideolojisi kullanılarak istenilen doğrultuda değiştirilecektir.

Haber bir maddi olaydır. Haber paradır. Haber krizdir. Haber güçtür. Güç/iktidar birliğinin isteği ve kendi iradesinin açıklanma biçimidir. Son yıllarda ortaya çıkan teknolojik gelişmelere bağlı olarak da bu olay hem yaygınlaşmış hem de etkisi ve önemi daha da artmıştır. Çok indirgemeci ama yine söylemem gerek: Arkhimedes (Arşimed) günümüzde yaşasaydı dünyayı yerinden oynatmak için ne dayanak noktası ne kaldıraç, sadece medya isterdi.

Toplumsal oluşum içinde birçok ideoloji vardır ve ancak biri başattır. Bu ideolojilerin mesajları serpinti halinde kendi söylemlerinde bulunur. Topluma bunlar sürekli yansır ve toplumu etkiler. Bunları bireylere yansıtan en önemli araç yine kitle iletişim araçlarıdır. Ama bunu yaparken medya seçmeci davranarak bilgiyi dolaşıma sokar (DURSUN, 2001: 81). Bu noktada kitle iletişim araçlarının görelî bağımsızlıkları, ülkedeki yasal düzenleme ve sınırlar çok önemli rol oynar. Sözelimi televizyonlar sürekli olarak iktidarın sözcülüğünü yapmazlar. Toplumun değişik katmanlarının, baskı kümelerinin toplumun çoğunluğuna ters düşebilecek görüşlerini de yansıtır. Bu, siyasal platformda hayatiyet bulan toplumsal uzlaşmanın bir sonucudur. İdeolojik aygıtların özellikle de kitle iletişim araçlarının gerek devlete gerekse devleti hegemonyası altında tutan hakim sınıflara karşı sınırlı da olsa bir özerkliği bulunduğunu unutmamak gerekir. İdeolojinin yeniden üretiminde baş rolü oynarlar ama egemen sınıfların doğrudan doğruya emrinde olan araçlar değildir. Takdir hakkı, tarafsızlık ya da kısmi özerklik sayesinde medyanın; yani haberi yapan, aktaran, sunan ve yayınlayanın, ideolojik temsil alanı ürettikleri ve bunu yaparken de oldukça bağımsız davrandıkları saptanmıştır (DURSUN, 2001: 81).

Bununla birlikte konuya yabancı olanlar için belirtmek gerekir ki, ideolojik oluşum için kullanılan bir çok araç vardır. Ayrıca ideolojik platform

oluşturmanın sayısız deneye kadar çok gerekçesi ya da nedeni bulunur. Tek başına haber ideolojik dokuyu oluşturamaz, oluşturamaz. Gelenek ve görenekler, eğitim sistemi, ailenin öğrettikleri, ahlak anlayışı ideolojik oluşumun yapıcılarıdır. Hatta ideoloji bunların içinde oluşur. Haber de böyle bir rol oynar. İdeolojiyi oluşturan ve ona vücut veren öğeler içinde haberin önemli bir rolü vardır. Ve bu rol giderek artmakta olup günümüzde ön plana geçmiştir. Öte yandan burada bir noktayı daha belirtmek gerekir. Haber yalnızca ideolojik amaçlı bir akımı ifade etmez. O aynı zamanda bilgilendirici fonksiyona da sahiptir. Bir bölüm haber, insanları yine belirli bir ortamda yakalayarak onları eğlendirmeye yönelmiştir. Bu özelliği de haberin önemini bir başka açıdan yorumlamamıza neden olmaktadır. Eğlendirme, boş zaman değerlendirme (loisir) amaçlı ve okuyucu ya da izleyici kapma mücadelesinde, daha çok haber, daha çok bağımlılık yayın kuruluşları arasındaki rekabetin bir başka yüzüdür. Ancak bu olay açık ve görülebilir yüzdür. Aynı öteki yani görülmeyen yüz gibi haberin görünmeyen yüzünde ideolojik oluşum yatar ve haber kurumları bunun farkında olmadan fakat onun ilkelerine bağlı olarak çalışmalarını sürdürür.

Haber soyut bir olay değildir. Haberi yalnızca mesaj olarak algılamayız. Mesaj soyut, haber somuttur. Haber mesajın somutlaşmış biçimidir. İçeriği vardır, amacı vardır ve somut oluşumu vardır. Haberin kendisini olayın kendisi gibi izleriz ya da haberi olayın kendisi sanırız. Her haberin söylemek istediği bir şey vardır. Dolayısıyla bir söylemi ifade eder. Söylem (discours) kısaca bir düşünce biçiminin yazılı ya da sözlü anlatımıdır. Söylem çözümlemesi (analizi) ise dilbilimle başta tarih ve sosyoloji olmak üzere öteki sosyal bilim dallarının kaynaşmasından doğmuş bir alandır. Akademik bir uğraş olarak doğuşu yenidir ve 1960'larda Fransa'da ortaya çıkmıştır. Öncüsü Fransız dilbilimci Jean Dubois'dır. Dubois ABD'li dilbilimci Z. Harris'in çok önceleri yazdığı bir metinden hareket ederek söylem çözümlemesi konusunda ilk örneği vermiştir. Söylem çözümlemesinde sözcükler, cümleler ve ana söylem üretim koşullarına inilerek, bu koşullar araştırılarak incelenir. Geçerli bir söylem çözümlemesinde, söyleme etkiye bulunan tüm etmenlerin göz önüne alınması gerekir. Söylem çözümlemesi metinleri ve sözcükleri bağlamından yalıtarak, onlardan ayırarak yürütülen bir işlem olmayıp tam tersine sözcükleri ya da metinleri geçerli güç/iktidar ilişkileri ile birlikte ele alan bir işlemdir. Çıkış noktası medyada yer alan metinler değil, toplumsal yapı ve onun devinimidir. Söylem çözümlemesi dilbilime, siyaset bilimine, toplumbilime yardımcı bir daldır.

Haberin söylemi gazeteciliğin, televizyonculuğun ya da radyoculuğun günlük pratikleri içinde oluşmaktadır. Gazetecilerin daha doğrusu medya çalışanlarının "ekmek parası" karşılığında oluşturdukları bir içsel düzenleme ya da dizayndır. Haberin söylemi programların, gazetecilerin profesyonel ideolojileri içinde oluşmaktadır. Medyanın tekelleşmesi ya da rekabet, işletmenin büyüklüğü ve beklentisi söylemi etkiler. Haberin söylemi haber

metinlerinin üretildiği tarihsel koşullar ve üretim anı ile belirlenir. Belirli bir dönemde toplumsal formasyon içinde öne çıkan güç/iktidar ilişkileri metinlere yansır. Haberin söylemi medyanın ekonomi politikası içinde yapılır. Kâr amacı öteki medya kuruluşları ile yarışmayı ve daha fazla izleyiciye seslenmeyi zorunlu kılar. Dolayısıyla daha çok izlenecek yani satacak konuların seçilmesi gerekir.¹¹

Habere ilişkin analizler içinde önemli yer tutan söylem analizi içerikten çok toplumsal girdilerin gücünün habere nasıl nüfuz ettiğini araştırır ya da önemser. Bir başka anlatımla söylem incelemelerinin çıkış noktası açıklanacak metinler değil, toplumsal yapıdır. Kullanılan dil ve üsluptan hareket edilerek toplumsal sistemle olan bağlantı araştırılıp, açığa çıkarılır. Yazdıkları ile Althusser'e oldukça yakın olan Van Dijk'e göre haber aynı biçimde toplumda var olan egemen söylemlerin ve ilişkilerin bir üst ifadesi ve açıklanmasıdır (van DIJK, 1994: 338) . Haberin söylemi içinde egemen söylemler sürekli olarak doğallaşır ve bu şekilde egemen ideoloji yeniden kurulur. Ancak günümüzde çoğulcu yaklaşım sahiplerinin belirttiği gibi habere "gerçekleri, gerçek olayları açıklayan yayan bir mesajlar koalisyonu" olarak bakmak da, reaksiyonerlerin öne sürdüğü gibi haberi egemen sınıfın bir aynası olarak görmek de yanlış olmasa bile eksik kalmaktadır. Bu iki gerekçe bireysel, genişletilmesi mümkün olmayan, olaylar ve örneklerde doğrulanabilir, doğru olabilir. Ama genelleştirilemez. Haber medyası ne çoğulcuların öne sürdüğü gibi özerk konuma sahip ve her zaman gerçekleri yansıtan kurumdur ne de her olay ve örnekte egemen sınıfın sözcüsüdür.¹² Haber medyası sınırlı özerkliği kullanan kuruluşlardır. Dolayısıyla onların çıktısı olan haberin toplumun her kesimi için gerekli, beklenen, kimi kez yararlı, fakat farklı bir anlamı vardır. Öte yandan kurumun sahibi ile kurumun sahibinin sesi olması arasında her zaman bir bağıntı kurulmasının doğru olmayacağı açıktır. Haber ya da mesaj insanları sisteme bağlar, kurumun sahibine değil. Öte yandan medya sahibinin bireysel çıkarı korunur ama, toplumsal sistem aynı titizlikle korunmaz ya da daha az korunur savı her zaman doğru değildir. Bu konuda televizyonlar, gazeteler arasında bir ayırım yapmak gerekir. Her medya aynı söylemi tekrarlamaz.

11 Bu konuda ayrıntılı bilgi ve kuramsal açıklamalar için bkz. (INAL, 1996: 95).

12 Farklı görüş için bkz. (INAL, 1996: 75). Ayşe İnal bu son derece kapsamlı ve "güzel" çalışmasıyla konuyla ilgili olarak şu görüşü dile getirmektedir: "Bu noktada temelde vurgulamamız gereken sorun, medya ve haber analizlerinde, toplumsal güç/iktidar ilişkilerinin kurulma sürecinde medya ve haberlerin oynadığı role ilişkin eleştirel bir yaklaşımın seçilmesi gerektiğidir. Bu da toplumsal güç/ iktidarın üretimine ilişkin sorgulamacı bir bakış açısını da beraberinde getirmektedir. Haber medyası, daha önce belirttiğimiz gibi toplumsal olayları bize yansıtan araçlar olmayıp, toplumsal güç/iktidarın kurulduğu, inşa edildiği araçlardır. Günlük pratikler zamansal ve mekansal sınırlamalara karşı haber üretimi, profesyonel ideolojinin sınırlarını çizdiği "gerçeklik" sorunsalı içinde kalmakta ve kapitalist ekonomi içinde kâr eden kuruluşlar olarak haber medyası, toplumda dördüncü güç olmak yerine, varolan güç/iktidar sahibi kişi ve kurumlara bağımlı bir konumda kalmaktadır."

Farklılık dinlenmek, izlenmek için önemli bir ölçüttür. Yıllardır nice zengin kişilerin televizyonlarında hemen her gün fakir insanların acıklı yaşantıları dile getirilmekte, kimi kez insanların acıma duygusu derinleştirilmekte, kimi kez toplumsal düzene karşı kin beslenmesi tahrik edilmektedir. Egemen söylemin en önemli aracı olarak televizyonların, bu kadar sorun içinde kıvranan Türkiye'yi yine de olabildiğince güllük gülistanlık gösterme çabası içinde olmaları ya da sistemi, ona yaşanılmaz damgası vurduracak olay ve görüntülerden kaçarmaları gerekir. Oysa kimi haberler olanı daha da kötüleştirmekte, örnekler hep uçlardan verilmektedir. Bu toplu yönelişin sistemi idealize etmek, benimsetmek ve yaşatmak çabası olamayacağını kişisel kanı olarak belirtmemiz gerekir. Öyleyse medya çok farklı olay ve düşüncelerin bir bileşkesi gibidir. Medya sadece ne özerk bir güç ve gerçeklerin yansıtıcısı, ne de sadece egemen güçlerin sözcüsüdür. Medya bunların hepsidir, medyada bunların hepsi vardır. En doğru çözüm medya kuruluşunu tek başına alıp değerlendirmek olacaktır. Çok önemli bir başka nokta medyanın ideoloji aşılama bir aparat olarak misyonunun daha farklı düzeyde ele alınması gerektiğidir. Acıklı olayları vermekle medya ideoloji aşılama işlevini terketmiş olmaz. Onun yeri ve zamanı ayrıdır. Ama medya sadece ideoloji aşılama ile oyalanarak yaşamını sürdüremez. Onun daha fazla izleyici, daha fazla okuyucu, daha fazla dinleyici çekme hürsü serbestçe dolaşmasına yol açar. Medya her alana girer, her alanda söz söyler, her alana iz bırakır. Dolayısıyla medyayı her konuda farklı mikro yaklaşımların ışığında irdelemek daha gerçekçi olacaktır. Medya suigeneris (kendine özgü) bir olgudur. Onu irdeleyen yaklaşımlar eklektik olmalı, karma olmalı yani her görüşten yöntem ve açıklama kullanılmalıdır. Ama Althusser'in kuramsal açıklamaları mutlaka dikkate alınmalıdır.

ALTHUSSER YAKLAŞIMININ SONUÇLARI VE HABER

Althusser, Klasik Marksizmin üstyapı-altyapı kurgusu yerine yeni bir kavram geliştirmiştir. Bu kavram "üst belirlenim" kavramı olarak adlandırılır. Bu yaklaşıma göre belirleyicilik tek bir öge yerine ögeler koalisyonuna bırakılmaktadır. Belirleme yalnızca alt yapı değil sistemin öteki ögeleri olan üst yapı kurumlarının da etkisiyle, katılımıyla gerçekleşmektedir. Ama bu görüş daha sonraları özellikle Althusser'i izleyen bazı yazarlarca oldukça ileriye götürülmüştür. Örneğin Fiske'ye göre ekonomik ilişkilerden zaman zaman bağımsız bir biçimde oluşan kültür-ideoloji birlikteliğinin önemli bir gücü bulunmaktadır. Bu ikili, altyapı karşısında oldukça özerktir. Çünkü bu modelde ideoloji ve onun en önemli bir aparatı olarak medya; kurgulanma, işleyiş ve amaç açısından, ekonomik kurgu ve yapıdan bağımsızca hareket edebilmektedir.¹³

13 Bu konuda ayrıntılı görüş için bkz. (FISKE, 1990).

Haberin söylemi, yalnızca toplumda varolan egemen söylemlerin bire bir yansımaları değil çok değişik farklı kaynaklardan çıkan bir alışımdır. Dolayısıyla haber yalnız ve tek başına toplumsal altyapının bir yansıması değildir. İdeolojik koşullandırmalara da uygun olarak ortaya çıkan ortak bir söylem ya da tutuma davettir. Hiç kuşkusuz haberin içeriği ve anlatımı egemen söylemlerden etkilenir. Haber metni içinde bunlar yer alır. Haberın söyleminin egemen söylemden yani toplumda yer etmiş güç/iktidar sahibi kurumların söylemlerinden bağımsız olmadığı, onlara karşıtlık oluşturmadığı doğrudur (INAL, 1996: 97). Ama temel oluşumla ideolojik görünüm arasında bir bağıntı ve zorunlu etkileşim vardır. Hatta kimi kez son sözü haber manipülasyonu adı altında ideolojik yapı söyler. Bunun somut anlatımı şudur. Her olay her zaman haber değildir. Her olayın açıklanması öteki ideolojik koşullar izin verdiğince gerçekleşir. Örneğin "sansür" ideolojik bir ambargodur. Yine sözgelimi savaş araç ve gereçleri üretimi ve ticaretiyle hiçbir ilgisi olmayan kesimler ülkede gösteri yapıp savaş lehine sloganlar atabilirler. Sözgelimi kahramanlık duygularına seslenerek savaş özendirilir, dini gerekçeler gösterilerek savaşa yeşil ışık yakılabilir, yurtseverlik sonucu olarak savaş istenebilir. Bunları isteyenlerin ve açıklayanların maddi yapı ile ilgileri yoktur. Buradaki istem, altyapıdan bağımsız ama ona karşı olmayan, ideolojik koşullandırmayla oluşmuş bir irade beyanıdır. Burada söz konusu olan kendilerinden daha önce oluşmuş ideolojik ortamı sürdürmek ve aynı yönde davranmaktır. Tarihsel bloğun zorlaması ile birey, eskiyi yadsımaksızın ve yaşamın eski ideolojik eksenlerini korumak koşuluyla yeni görüşler açıklamaktadır. İdeolojik süreklilik bu yolla sağlanmaktadır. Yoksa savaştan kazanacakları maddi hiçbir şey yoktur. Tam tersine kaybedecekleri şeyler vardır. Burada ideolojinin egemenliğinin serpintileri, daha doğrusu baskınlığı vardır. Savaş karşıtı gösteri yapanlar da aynı şekilde sistemin altyapısının isteği dışında savaşa karşı çıkıyor olabilirler. Belirleyici olan mevcut altyapıdan daha çok, daha önceleri yaşanan ideolojik ortamın ya da onun esintilerinin kendilerini etkilemiş olmasıdır. Bu durumda her iki taraf da alt yapıdan bağımsız, altyapının etkisinde kalmadan ama ters yönde sonuç verecek irade açıklamasında bulunmuştur. İdeoloji bu noktada kendi gücüyle bireyleri belirli bir davranışa itmiş olmaktadır. Öte yandan olayların haberleştirilmesinde de haberin çekiciliği, doğruluğu, ilk olması, anlaşılır olması gibi özellikler dikkate alınır. Hele raiting endişesi her şeyin üstündedir. Ne alt yapı dinler, ne ahlak. Ayrıca belirtelim ki raiting yalnızca parasal, maddi amaçlı bir ölçümü ya da değerlendirmeyi ifade etmez. O halde haberin her zaman maddi altyapısı yoktur. Toplumsal gerçeklikle, maddi gerçeklerle haber arasında her zaman bire bir ilişki aramak yanıltıcı olmakta, böyle yaklaşımlar eksik kalmaktadır.

Çok önemli bir nokta da şudur: İdeoloji olmasa, ideolojinin önemli misyonları olmasa kimsenin kimseden farklılığı olmazdı. Maddi altyapı mutlak belirleyici olsa toplumda kesin sınırlarla birbirinden ayrılmış insan blokları

olacak bunlar arasında hiçbir geçişme olmayacaktı. Ne var ki gerçek böyle değildir. Aynı ortamda aynı koşullarda büyüyüp yetişmiş, aynı mesleği icra eden ikiz kardeşlerin bile ideolojik yönelimleri farklı olmaktadır. İdeoloji insanları birbirinden ayıran gizli bir gücün de ta kendisidir. Bu süreğenlik "tarihsel bloğun" bir eseri olup yıllardır bu blok kendine ters düşen tüm uygulamaları, özellikle toplumsal işlev değişimini, paylaşım ilkelerini denetim altında tuta gelmiş, bazen de frenlemiştir. Temeldeki değişikliklere, üstyapı yeniliklerine kısaca yeniliğe tarihsel blok, başta ideoloji olmak üzere tüm araçlarıyla karşı çıkabilir. Bunların çok güçlü olması ve etkisinin fazlalığı değişimi çoğu ülkede zorlaştırır, zora sokar. İdeolojik başkalaşım mutlaka daha önceki ideolojik oluşumlar üzerine inşa edilir, daha doğrusu eskinin yaşayan söylemleri dikkate alınır. Yeni için eskiden yararlanır. Bu, kimi kez işi kolaylaştırır kimi kez de zorunluluktur. İç dinamikler bu zorluğu aşmaya yetmez. Bu nedenle de birçok değişiklik dışarının, dış sistemlerin zorlamasıyla gerçekleşebilmektedir. Son olarak Türkiye'de ki kimi değişikliklerin, reform çalışmalarının kaynağı ne hükümet ne de halktır. Bunun kaynağı, Türkiye'ye borç veren kuruluşlar başta olmak üzere, Avrupa Topluluğu ve çeşitli devletlerin dayatması, daha doğrusu ideolojik seslenmeleri ve bizim için hayırlı mı yoksa şerli mi olacak bilmediğimiz inatlarıdır.

Bu konuda belirtilmesi gereken bir başka nokta çoğu kişinin sandığı ve önerdiği gibi insan tek bir haber karşısında ne düşüncesini değiştirir, ne de ideolojik olarak etkilenir. Haber kaynağının böylesine bol olduğu bir ortamda insanları etkilemek, görüşlerini değiştirmek sanıldığı kadar kolay değildir. Bunun için tüm haber kaynaklarının elbirliği ve işbirliği yapması, somut bir amaç etrafında kümeleşmeleri ve ağız birliği yapmaları gerekir. Bu açıkça bir propaganda ortamıdır. Oysa yaşanan durum bunun tam tersidir. Haberi kendi kutsal inançlarına uygun bir kapsam içinde görmek isteyen ya da inançlarına ters düşen her türlü haberi algılamak istemeyen insan sayısı çok fazladır. Haberin etkileme kapasitesi insanların daha önce benimsemiş oldukları görüşlere tümüyle uyum içinde olması ile orantılıdır. Egemen ideoloji önceki egemen ideolojilerin kalıntısı üzerine kurulur. Sürekliliğin, sistemin kendini yeniden üretmesinin bir başka gerekçesi bu sorunda düğümlemişdir. İnsanların hem beklenti hem de örneğin dinsel inançlarına ters düşen haberler bu insanlarca algılanmaz. Bu tür haberler gürültü yapmaktan başka bir şey değildir. Oysa belki de bu tür haberler insanlar için daha gerekli ve ufuk açıcıdır.

Bilirse de bilinmese de, günümüzde haberin ideolojik sorgulaması kaynağını Althusser, Gramsci gibi düşünürlerden almaktadır. Bu kişilerin çalışmalarında haber ve habercilik özelinde incelemeler yoktur. Bir başka anlatımla ne Althusser ne de Gramsci medya ile ilgili çalışma yapmış ne de medyaya özel göndermelerde bulunmuşlardır. Ama bu kişiler yapıtlarında kalkış noktasını belirtmişlerdir. Günümüz medya araştırmalarında bu iki

düşünürün görüşlerinden yararlanması doğru sonuçlara ulaşmak için zorunludur. Althusser'siz sadece ideoloji değil, ne medya incelenir, ne de söylem analizi yapılır. Ne var ki medya araştırmaları artık daha çok Amerikan pragmatizminin ışığında yapılmaktadır. Bu yüzden çok şey ayrıntıda boğulmuştur. Ama teorik öz Althusser'in yazdıklarında, düşüncelerindedir. Haber analizi bu düşünürleri iyi etüt etmiş insanlarca yapıldığında her şeyin daha anlaşılabilir ve düzgün biçimde yerli yerine oturacağı açıktır. Althusser'in "ideolojinin oluşumu maddidir" ara tezi "yazının icadından" bu yana söylenmiş en önemli ve net sözlerden biridir. Klasik Yunan'da bu sözün anlamı etrafında dolananlar vardır. Yakınçağda buna benzer görüşler dolaylı olarak dile getirilmiştir. Ama Marksizm'den sonra fakat Marksizm içinde kalarak söylenmesi ve geçerliliğinin kanıtlanması çok önemlidir. Bunu söyleyen, açıklayan, yorumlayan beyni bir yana atmaya, pragmatizm içinde boğmaya, kimsenin hakkı olmasa gerek. İdeoloji yazan bir çok kişi unutulup gitmişken Althusser hâlâ konuşulmakta, tartışılmaktadır. Bu arada ansiklopedik bilgi olarak belirteyim ki hakkında yazılanların, eleştirilerin çoğu o öldükten ya da hastalandıktan sonra ki tarihlere rastlamaktadır. Bıraktığı bilimsel miras, yaptığı analizlerin doğruluğu yanlışlığı bir yana, sorduğu sorular son derece önemlidir. Kendisini asıl yaşatacak olan, belki de soru sormasını, neyi, nasıl sorması gerektiğini çok iyi bilmiş olmasıdır. Bizim kendisine olan ilgimiz onunla birkaç kez bir araya gelme şansını yakalamış olmamız değil, geliştirdiği tezlerin ilginç, önemli ve çok uzun ömürlü olmasıdır. Althusser'i okuyan bir çok kişide olduğu gibi benim de düşüncelerime eklemleyemediğim, adapte edemediğim görüş ve açıklamaları vardır. *Ama Althusser'siz ideoloji yazılamaz.*

Althusser ideolojisinin en basit anlatımı için "balığın içinde yaşadığı su" benzetmesini yapmak gerekir. Su balığın ayrılmazı ya da varlık nedenidir. Su olduğu için balık vardır ama balık başka yerde olamadığı için suyun içindedir. Balık için su her yerdedir ve her yerdir. Ama o, içinde yaşadığı suyun farkında değildir. Onunla ilgili her şey aynı zamanda suyla da ilgilidir. Sanır ki tüm dünya sudur. Yalnız suyu bilir ve tanır. Çünkü su kendisi ile birliktedir ve o, suyun içinde var olmuştur. Var oluşu suya bağlıdır. Suyun dışına çıktığında suyun ne olduğunu anlayabilir. Ama hiçbir zaman (çıkartılmadığı sürece) suyun dışına çıkmaz. Yaşamayı suya bağlıdır. Suda yaşayabilmesi için yaratılmış, adlandırılmıştır. Suyun dışında yaşayabilmesi için balıktan başka, farklı bir şey olması gerekir.

Althusser'in sistematığı ideolojiyi, hem oluşum hem etki hem de sonuçları bakımından çok farklı bir yere oturtmuştur. İdeoloji tüm sistemleri etkileyebilen, kendini koruması kadar, kendini yeniden üretmesini yaşam pratiğinden alan önemli fakat karmaşık bir yapıdır. İdeoloji toplumsal güç ve pratiğin ta kendisidir. Bir bakıma o, bir ortamı ifade eder. Toplumda çok şey onun aracıdır ya da onun için çalışır.

Kaynakça

- ALEMDAR, Korkmaz/ERDOĞAN, İrfan (1994), *Popüler Kültür ve İletişim* (Ankara: Ümit Yayıncılık).
- ALTHUSSER, Louis (1968), *Pour Marx* (Paris: François Maspéro, 3e Edition).
- ALTHUSSER, Louis (1970), "İdeologie et Appareils Ideologiques d'Etat," *La Pensée*, No. 151 (Juin 1970, Paris).
- ALTHUSSER, Louis (1976), *Positions* (Paris: Editions Sociales).
- ALTHUSSER, Louis (1995), *Sur La Reproduction* (Paris: PUF).
- BAECHLER, Jean (1976), *Qu'est-ce que l'Idéologie* (Paris: Gallimard).
- BARRET, M. (1991), *The Politics of Truth: From Marx to Foucault* (Oxford: Polity Press).
- BELL, Daniel (1960), *The End of Ideology* (New York: Free Press).
- DURSUN, Çiler (2001), *TV Haberlerinde İdeoloji* (Ankara: İmge Yayınları).
- EAGLETON, Terry (1991), *Ideology: An Introduction* (London: Verso).
- EASTON, David (1965), *A Systems Analysis of Political Life* (New York: John Wiley).
- FEJES, F. (1994), "Eleştirel Kitle İletişim Araçları ve Medya Etkileri," *Medya, İktidar, İdeoloji* (Ankara: Ark Yayınları) (Çev.: M. Kūçūk).
- FISKE, J. (1990), *Introduction to Mass Communication Studies* (New York: Routledge).
- GRAMSCI, Antonio (1986), *Hapishane Defterleri* (İstanbul: Onur Yayınları) (Çev.: K. Somer).
- HALL, Stuart (1998), "Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji, Althusser ve Postyapısalcı Tartışmalar," *Kitle İletişim Kuramları* (Ankara: AÜ İLEF) (Der. ve Çev.: E. Mutlu).
- HIRST, Paul (1976), "Althusser and the Theory of Ideology," *Economy and Society*, No. 4.
- İNAL, Ayşe (1996), *Haberi Okumak* (İstanbul: Temuçin Yayınları).
- KAPANI, Munci (1975), *Politika Bilimine Giriş* (Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını).
- KAZANCI, Metin (2002), *Halkla İlişkiler* (Ankara: Turhan Kitabevi, 4. Baskı).
- LARRAIN, Jorge (1995), *İdeoloji ve Kültürel Kimlik* (İstanbul: Sarmal Yayınları) (Çev.: N. Domaniç).
- LEFEBVRE, Henri (1964), *Sociologie de Marx* (Paris: PUF Collection SUP).
- MARDİN, Şerif (1969), *Din ve İdeoloji* (Ankara: SBF Yayını).
- MARKS, Karl / ENGELS, F. (1974), *Felsefe İncelemeleri* (Ankara: Doğan Yayınları) (Çev.: C. EROĞUL).
- MILLIBAND, R./POULANTZAS, N./LACLAU, E. (1977), *Kapitalist Devlet Sorunu* (İstanbul: Birikim Yayınları) (Çev.: Y. Berkman).
- SANCAR ÜŞÜR, Serpil (1997), *İdeolojinin Serüveni* (Ankara: İmge Yayınevi).
- THERBORN, G. (1989), *İktidarın İdeolojisi ve İdeolojinin İktidar* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev.: İ. Cüre).
- THOMPSON, John B. (1990), *Ideology and Modern Culture* (Stanford: Stanford University Press).
- van DIJK (1994), "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları," *Medya, İktidar, İdeoloji* (Ankara: Ark Yayınları) (Çev.: M. Kūçūk).
- YILMAZ, Zafer (2001), "Althusser'in Bilim, İdeoloji ve Düzeyler Teorisinin Açmazları: Üstbelirlenimden Post-Belirlenime," *Praksis*, No. 4.